

**СПРАВА
ОЛЕКСАНДРА
ЯРЕМЕНКА**

ХАРКІВ
«ПРАВА ЛЮДИНИ»
2009

ББК 67.5
С 74

Ця публікація здійснена за фінансової підтримки Європейського Союзу. За зміст публікації відповідає лише Харківська правозахисна група, і його ні за яких обставин не можна вважати таким, що відбиває позицію Європейського Союзу

This document has been produced with the financial assistance of the European Union. The contents of this document are the sole responsibility of Kharkiv Human Rights Protection Group and can under no circumstances be regarded as reflecting the position of the European Union

Справа Олександра Яременка. / Харківська правозахисна
С 74 група. – Харків: Права людини, 2009 р. – 56 с.

ISBN 978-966-8919-84-8.

Брошура містить рішення Європейського суду з прав людини проти України у справі *Яременка*, яким визнане брутальне порушення права на справедливий суд, клопотання адвоката про перегляд справи Верховним Судом України в порядку виключного провадження, ухвала Верховного Суду України та реакцію на неї в ЗМІ, лист до Комітету Міністрів Ради Європи у зв'язку з невиконанням рішення Європейського суду.

ББК 67.5

ISBN 978-966-8919-84-8

© Є.Ю. Захаров, упорядкування, 2009
© Б.Є. Захаров, художнє оформлення, 2009
© Харківська правозахисна група, 2009

ВЕРХОВНИЙ СУД: ІЩЕ НЕ ВСЯ, ПОЧНУ З КІНЦЯ...

Володимир Бацунов, Євген Захаров

«І якщо Кирпич злодій – його місце у в'язниці, а в який спосіб я його туди загоню, людям байдуже. Для них важливо лише, аби крадій був у тюрмі, от що їм цікаво!» – ця цитата з відомої книжки Аркадія та Георгія Вайнерів «Ера милосердя», а потім і з фільму Станіслава Говорухіна «Місце зустрічі змінити неможна» припала до вподоби кільком поколінням телеглядачів, котрі у більшості своїй поділяють погляд капітана Жеглова: в який спосіб злочинця буде ув'язнено, наскільки справедливо – не має значення. Прикро й сумно, але ще сумніше стає від думки, що страждають не лише злочинці, і що злочинцем може бути проголошений будь-хто, бо ж відомо, що цілком безневинні люди зазнають покарань за злочини, котрих не скоювали. Подивіться хоча б на справи «серійних убивць».

СПРАВА «ПОЛОГІВСЬКОГО МАНІЯКА» ТКАЧА

За злочини, скоєні цим недолюдком, було засуджено щонайменше десятеро людей. Працівники правоохоронних органів отримали зізнання від них тим чи іншим незаконним шляхом, застосовуючи насильство. Один з них відсидів десять років, двоє інших отримали по 15 років, причому один – восьмикласник, засуджений за вбивство двоюрідної сестри і заарештований прямо під час шкільних занять. Батько, звинувачений у вбивстві власної доньки, повісився в камері Дніпропетровського СІЗО. Одного хлопця було звільнено з психіатричної лікарні, а ще одного чоловіка, який відсидів

15 років за вбивство, якого не скоював, і помер вже по звільненні, було реабілітовано посмертно.

Скільки ще таких ні в чому невинуватих «вбивць» сидять за ґратами?

На щастя, смертну кару в Україні скасовано. Розглянемо два показові випадки.

СПРАВА ЛУЦЕНКА

Макіївець Станіслав Луценко був заарештований 1995 року за підозрою у вбивстві. Обвинувачення було побудовано на показаннях його знайомого Н. Л., який начебто винайняв його для скоєння злочину. Н. Л. дав свідчення, не порадившись із адвокатом, був обвинувачений у підбуренні до вбивства, а після цього від своїх показань відмовився, і потім заперечував свою й Луценка причетність до вбивства. Н. Л. поскаржився до прокуратури, що працівники міліції, які його допитували, піддали його жорсткому психологічному тискові, у тому числі загрожували звинуватити його у злочині, який матиме наслідком смертну кару, побити його й зґвалтувати, а також учинити шкоду його дружині й доньці, якщо він відмовиться свідчити проти Луценка як вбивці. Він також скаржився, що двоє невідомих напали на нього на вулиці, і сказали, щоби він зізнався у причетності до вбивства, якщо хоче захистити свою родину від серйозних неприємностей. Справу проти Луценка та Н. Л. було передано на розгляд у Донецький обласний суд. На думку обвинувачення, Луценко був винний у вбивстві з корисною метою. У травні 1996 Донецький обласний суд направив справу на додаткове розслідування, визначивши, що факти справи доведені неповністю, а доказів причетності підсудних до злочинів, які ставляться їм за провину, недостатньо. У грудні того ж року Донецький обласний суд виправдав підсудних, установивши зокрема, що чисельні аргументи обвинувачення не мали під собою жодних доказів окрім початкового зізнання Н. Л., від якого той потім відмовився як наданих під тиском. Луценко був звільнений, незабаром поїхав з України та оселився в Узбекистані. У червні 1997 року Донецький обласний суд оголосив Н. Л. та Луценка в розшук. Луценко стверджував, що нічого про це не знав і ніколи не переховувався. Він мав житло, роботу,

одружився, мав дитину та отримав посвідчення водія на своє ім'я. Верховний Суд задовольнив касаційну скаргу обвинувача і направив справу на новий розгляд до Донецького обласного суду. А 2002 року Луценко звернувся до українських органів влади, щоби подовжити чинність свого паспорту, був затриманий і поміщений під варту в Україні. В жовтні 2003 року апеляційний суд Донецької області (колишній обласний суд) погодився з версією обвинувачення, яку було сформульовано 1996 року, і визнав Луценка винним у вбивстві з корисною метою, тобто в основу обвинувачення були покладені покази Н. Л., які він дав під тиском. Луценко і його захисник подали касаційні скарги, але Верховний Суд залишив чинним жовтневий 2003 року вирок. Верховний Суд визнав, зокрема, необґрунтованими аргументи Луценка про те, що Н. Л. облудно звинуватив його й себе під фізичним тиском міліції. В серпні 2004 року Луценко написав заяву в Європейський Суд з прав людини, в якій, зокрема, стверджував, що був засуджений у порушення ст. 6 п. 1 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод – «Право на справедливий судовий розгляд». Європейський Суд визнав порушення ст. 6 п. 1 і зазначив, що ст. 10 Закону України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» передбачає, що судовий розгляд мусить бути відкритий заново, якщо Європейський суд визначить порушення Конвенції. Зараз Луценко чекає перегляду справи Верховним Судом.

СПРАВА ЯРЕМЕНКА

Такого перегляду вже дочекався Олександр Яременко. Він був затриманий у січні 2001 року за підозрою у скоєнні кількох злочинів, зокрема, вбивства таксиста М. За кілька днів Яременка допитав без участі адвоката працівник райвідділу, який займався вбивством таксиста Х., скоєним 1998 року, з метою встановлення можливої причетності Яременка до цього злочину, який було кваліфіковано як «умисне тяжке тілесне ушкодження, внаслідок якого сталася смерть потерпілого». Участь захисника за такого злочину не є обов'язковою (у матеріалах слідства є документ, що свідчить, буцімто Яременко сам відмовився від адвоката). Яременко зізнався, що разом з С. улітку 1998 року вчинив вбивство таксиста Х. Після цього справу

було перекваліфіковано у «вбивство з обтяжувальними обставинами», але потім у присутності адвоката Яременко відмовився від свого зізнання, заявивши, що воно було дано під примусом. Після цього адвоката усунули з формулою, що він начебто «перешкодив своєму клієнтові зізнатися у скоєнні злочину». У листопаді 2001 року Київським апеляційним судом Яременко був засуджений до довічного ув'язнення. Його спроби знайти справедливість в національних судах ні до чого не призвели, і він звернувся до Європейського суду з прав людини. Яременко стверджував, що його піддали поганому поводженню під час перебування у міліції і що його скарги про це не були належним чином розглянуті. Він також скаржився, що був позбавлений допомоги адвоката за його вибором протягом частини розслідування і що це порушення мало наслідком несправедливий судовий розгляд. Справу в Європейському суді Яременко виграв. Суд був обурений трюком слідчих зі зміною формули обвинувачення, а також допитом Яременка без участі адвоката, визнавши це брутальним порушенням права на захист, тим більше, що українське законодавство вимагає обов'язкової участі захисника, коли можливе покарання передбачало смертну кару (пізніше, довічне ув'язнення), а владні органи, маніпулюючи обвинуваченням, обґрунтували відмову (начебто добровільну) Яременка від захисника. Європейський суд визнав, що скарги Яременка на жорстоке поводження не були належним чином розглянуті. Суд взяв до уваги його заяви про те, що показання були отримані незаконними способами, і визнав, що їх використання у судовому розгляді порушило його право зберігати мовчання, яке є гарантією дотримання справедливості процесу. Суд також звернув увагу на те, що показання Яременка та його співавбивачуваного С. щодо вбивства 1998 року, не зважаючи на те, що минуло кілька років, сходяться навіть у деталях, що свідчить про те, що ці показання були добре узгоджені слідчими. Отже, було порушено ст. 6 Конвенції – право на справедливий судовий розгляд, а також ст. 3 – заборона катувань, бо хоча і не було доведено застосування тортур до Яременка, не було проведено належної перевірки скарг на їх застосування.

Влітку цього року Верховний Суд України при перегляді справи фактично проігнорував рішення Європейського суду. Він постановив вилучити з судових рішень всі посилання на докази, що були отримані в незаконний спосіб, а самі рішення залишив чинними.

Такого рішення Верховного Суду ніхто не чекав, бо найрозумнішим і найлогічнішим здавалося повернення справи для нового судового розгляду. Ми ж побачили зухвале саботування рішення Європейського суду, що, м'яко кажучи, не покращує імідж України на міжнародній арені. Через що, або поставимо питання інакше, — навіщо український Верховний Суд так себе поводить? Адже він мав чудову можливість зробити великий крок у напрямку помітного покращення кримінального судочинства взагалі, виконавши рішення Європейського суду *«Яременко проти України»*. А тепер це буде сприйняте нижчими інстанціями: міліцією, прокуратурою, судами як відверте заохочення катувань і порушення права на справедливий суд, як знак правити так і далі.

Згадаємо ще одну цитату з повісті братів Вайнерів: *«Ну так, Кирпича взяли. Аякже! Звісно, на гарячому. ... Та ви навісьте йому все, що там маєте: шкода, чи що? Хай йому в суді вріжуть на всю катушку! Чого з ним чикатися!»*.

Ситуація в правоохоронних органах не змінилася по суті. Зізнання, отримане шляхом незаконного насильства, фізичного чи психічного, використовується як доказ вини, й винесення вироків на основі сумнівних доказів — річ звичайна. Соціологічне дослідження незаконного насильства в органах внутрішніх справ України, проведене в 2009 році Харківським інститутом соціальних досліджень та Харківською правозахисною групою, показало, що потерпілих від фізичного насильства в ході розслідування кримінальних справ більше, ніж 600 тис. на рік. Очевидно, система кримінальної юстиції потребує серйозних змін. Але це тема окремої розмови.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ята секція

74 Справа «Яременко проти України»
(Заява № 32092/02)**РІШЕННЯ**Страсбург
12 червня 2008 року**ОСТАТОЧНЕ**

12/09/2008

Це рішення стане остаточним відповідно до умов пункту 2 статті 44 Конвенції. Текст рішення може зазнати редакційної правки.

У справі «Яременко проти України»

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

Пеер Лоренцен (Peer Lorenzen), Голова,
Райт Маруст (Rait Maruste),
Карел Юнгвірт (Karel Jungwiert),
Володимир Буткевич (Volodymyr Butkevych),
Марк Віллігер (Mark Villiger),
Миряна Лазарова-Трайковська (Mirjana Lazarova Trajkovska),
Здравка Калайджиева (Zdravka Kalaydjieva),
а також Клаудія Вестердік (Claudia Westerdiek), Секретар секції,
після нарад за зачиненими дверима 13 листопада 2007 року і 20 травня 2008 року постановляє таке рішення, ухвалене в останній із зазначених днів:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 32092/02) проти України, поданою до Суду на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянином України Олександром Володимировичем Яременком (далі — заявник) 13 серпня 2002 року.

2. Уряд України (далі — Уряд) представляли його уповноважені особи — пані В. Лутковська і п. Ю. Зайцев з Міністерства юстиції.

3. Заявник стверджував, що під час перебування під вартою в міліції він зазнав поганого поводження і що скарги, з якими він звернувся у зв'язку з цим, не було розглянуто належним чином. Він також скаржився, що під час провадження у справі його позбавили юридичної допомоги захисника, якого він обрав самостійно, і що у зв'язку із порушеннями, зазначеними вище, судовий розгляд його справи не був справедливим.

4. Ухвалою від 13 листопада 2007 року Суд оголосив заяву прийнятною.

ЩОДО ФАКТІВ**1. ОБСТАВИНИ СПРАВИ**

5. Заявник народився в 1976 році і нині відбуває покарання у вигляді позбавлення волі в м. Житомирі, Україна.

А. Кримінальне провадження у справі заявника

6. 27 січня 2001 року заявника заарештували за підозрою у вчиненні вбивства водія таксі, М., та кількох інших злочинів у 2001 році (далі — злочини 2001 року) і помістили до камери у Харківському РВГУ МВС України в м. Києві.

7. Того самого дня заявник звернувся за клопотанням про призначення пана О. Х. захисником у його справі. Клопотання задовольнили, і захисник був присутній на першому допиті заявника.

8. 28 січня 2001 року заявника, у присутності його захисника, допитав пан Г., слідчий Харківської районної прокуратури м. Києва (далі — Харківська районна прокуратура).

9. 1 лютого 2001 року пан М., працівник Харківського райвідділу міліції м. Києва (далі — райвідділ міліції), який розслідував обставини смерті таксиста Х. улітку 1998 року, допитав заявника з метою встановлення його можливої причетності до вчинення цього злочину. Злочин кваліфікували як заподіяння особі тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило її смерть, і забезпечення підозрюваному у вчиненні такого злочину юридичної допомоги захисника не було обов'язковим. Заявник підписав відмову від захисника. Після цього заявника допитали, і він зізнався в тому, що він разом із С. убив Х. улітку 1998 року (далі — злочин 1998 року). Того самого дня кримінальну справу передали до Харківської районної прокуратури на тій підставі, що дії заявника могли кваліфікуватися як убивство і розслідування такого злочину належало до компетенції прокуратури.

10. 2 лютого 2001 року кримінальні справи стосовно злочинів 1998 і 2001 років об'єднали в одне провадження.

11. Того самого дня заявник брав участь у відтворенні обставинки і обставин подій на місцях вчинення злочинів 2001 року, і цей захід знімали на відеоплівку. Як свідчить протокол цієї слідчої дії, на якій були присутні заявник, його захисник, двоє понятих, слідчий прокуратури Г. і працівник міліції М., який допитував заявника напередодні, заявник дав показання стосовно обставин вчинення злочинів 2001 року, але заперечив свою причетність до злочину 1998 року.

12. 2 лютого 2001 року, після відтворення обставинки і обставин подій на місцях вчинення злочинів, заявник підписав відмову від юридичної допомоги захисника О. Х. на тій підставі, що той застерігав його від зізнання у вчиненні злочину 1998 року. За твердженням заявника, хоч відмова й датована 2 лютого 2001 року, насправді він підписав її пізніше під тиском працівників міліції та слідчого у справі.

13. Після відтворення обставинки і обставин подій на місцях вчинення злочинів, проведених 2 лютого 2001 року, захисник заявника О. Х. клопотав про зустріч із заявником. Однак на його усні звернення та письмові клопотання від 6 і 7 лютого слідчий прокуратури Г. відповів відмовою.

14. 7 лютого 2001 року заявник, якого представляв новопризначений захисник К., узяв участь у відтворенні обставинки і обставин подій на місці вчинення злочину 1998 року і зізнався, що вчинив його разом із С.

15. 8 лютого 2001 року захисник О. Х. поскаржився прокуророві В. на те, що слідчий Г. не відповідав на його клопотання про проведення медичного огляду заявника, не дозволяв йому бачитися із заявником і примушував заявника подати клопотання про заміну захисника.

16. 9 лютого 2001 року О. Х. одержав повідомлення про те, що його усунуто від участі у справі, а також відповідну постанову слідчого від 2 лютого 2001 року. У постанові, зокрема, зазначалося, що заявник зізнався у вчиненні злочину 1998 року, але згодом, за порадою О. Х., заявив про свою невинуватість. Тому слідчий вирішив усунути О. Х. від участі у справі на підставі статей 61 і 130 Кримінально-процесуального кодексу.

17. 9 лютого 2001 року заявникові, якого представляв уже інший захисник, М., офіційно пред'явили обвинувачення у вчиненні злочинів 1998 і 2001 років, вручили постанову про притягнення як обвинуваченого і допитали як обвинуваченого.

18. Листом від 10 лютого 2001 року прокурор В. повідомив захисника О. Х. про неможливість задовольнити його клопотання від 2, 6 і 7 лютого, оскільки О. Х. усунуто від участі у справі заявника.

19. У скарзі, поданій 12 лютого 2001 року (див. пункт 36 нижче), дружина заявника скаржилася, зокрема, на незаконне, як вона стверджувала, усунення О. Х. від участі у справі її чоловіка.

20. 14 лютого О. Х. поскаржився прокуророві В. на рішення про усунення від участі у справі і попросив скасувати це рішення. Листом від 19 лютого 2001 року прокурор В. повідомив О. Х., що усунення його від участі у справі було цілком обґрунтованим і відповідало статті 61 Кримінально-процесуального кодексу. Він також посилався на те, що, порадивши клієнтові заявити про свою невинуватість і відмовитися від частини своїх попередніх зізнань, захисник порушив норми професійної етики.

21. У листі від 4 березня 2001 року до Генеральної прокуратури (див. пункт 39 нижче) заявник скаржився, що відмову від юридичної допомоги О. Х. його примусили підписати працівники міліції та слідчий.

22. 6 березня 2001 року О. Х. подав скаргу на усунення його від участі у справі до Київської прокуратури. У відповіді Київської прокуратури від 13 квітня 2001 року зазначалося, що рішення про усунення захисника від участі у справі обґрунтоване і, більше того, в матеріалах кримінальної справи міститься підписана заявником відмова від цього захисника.

23. 10 березня 2001 року заявник звернувся до слідчого прокуратури Г. з клопотанням, у якому просив замінити захисника М. першим захисником у його справі, О. Х.

24. 24 квітня 2001 року Харківська районна прокуратура відповіла на лист заявника від 4 березня 2001 року. Вона повідомила його, що захисника у справі було замінено на його прохання, що адвокатів О. Х. дозволено повернутися до ведення справи і що прокуратура не встановила ніяких порушень кримінально-процесуального законодавства в розслідуванні кримінальної справи заявника.

25. 27 травня 2001 року заявник звернувся до слідчого прокуратури Г. з проханням провести очну ставку між ним та С., співобвинуваченим у його справі, оскільки пред'явлені заявникові обвинувачення ґрунтувалися здебільшого на показаннях С.

26. 1 червня 2001 року слідчий прокуратури Г. відповів, що очна ставка буде проведена у тому разі, якщо під час додаткового допиту С. буде виявлено будь-які розбіжності між показаннями заявника і С.

27. 8 червня 2001 року заявника допитали у присутності його першого захисника О. Х. Він підтвердив усі свої показання стосовно злочинів 2001 року, які він дав під час допиту 27 січня 2001 року. Крім того, він знову заявив про свою непричетність до злочину 1998 року, стверджуючи, що зізнався в цьому злочині його примусили під тиском працівники райвідділу міліції.

28. 24 червня 2001 року слідчий прокуратури Г. повідомив заявника, що його клопотання про проведення очної ставки відхилено, оскільки розбіжностей між показаннями заявника і С. не виявлено.

29. Того самого дня слідчий прокуратури Г. виніс нову постанову про притягнення заявника в якості обвинуваченого, яку було вручено заявникові наступного дня.

30. 20 листопада 2001 року Київський апеляційний суд, розглянувши справу як суд першої інстанції, визнав заявника і С. винними у вчиненні злочинів 1998 і 2001 років і засудив їх до покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Інших трьох підсудних у цій справі також було засуджено до позбавлення волі — від трьох до шести років. Факт усунення захисника від участі у цій справі в рішенні суду не згадувався. Суд також не взяв до уваги заперечення заявника і С. щодо своєї причетності до вчинення злочину 1998 року, вважаючи, що їх зізнання у вчиненні цього злочину, надані під час досудового слідства, були докладними і послідовними.

31. 18 квітня 2002 року Верховний Суд України залишив рішення апеляційного суду без зміни. У відповідь на скаргу заявника про порушення його права на захист Верховний Суд у своєму рішенні від 18 квітня 2002 року зазначив про відсутність доказів порушення права на захист або якогось іншого серйозного порушення кримінально-процесуального законодавства, які могли б бути підставою для скасування рішення апеляційного суду.

В. Скарги на погане поведження і розслідування цих скарг

32. Після того, як заявника доправили до Харківського райвідділу міліції (за інформацією Уряду — 30 січня 2001 року), його оглянув фельдшер, за висновком якого стан здоров'я заявника був задовільним.

33. За твердженням заявника, 1 лютого 2001 року працівники райвідділу міліції побили його кийками по зап'ястках і плечах і примусили його підписати відмову від права на юридичну допомогу захисника та зізнання у вчиненні злочину 1998 року, якого він не вчиняв і про який нічого не знав.

34. 2 лютого 2001 року заявник поінформував свого захисника О. Х. про події 1 лютого 2001 року. Захисник порадив йому заявити про свою невинуватість і поскаржитися на погане поведження. Зі свого боку, захисник звернувся до органів влади з офіційним клопотанням про проведення медичного обстеження заявника. Це клопотання передали слідчому прокуратури Г., який підтвердив факт його одержання, підписавши відповідну копію. Слідчий Г. надіслав О. Х. відповідь (дата невідома), у якій зазначив, що клопотання не може бути задоволене, оскільки О. Х. усунуто від участі у справі (див. пункт 16 вище).

35. Наприкінці допиту 9 лютого 2001 року (див. пункт 17 вище) слідчий прокуратури Г. запитав заявника, чи має він тілесні ушкодження; заявник відповів, що жодних ушкоджень на той момент у нього не було.

36. 12 лютого 2001 року дружина заявника пані С. звернулася до Київської міської прокуратури (далі — Київська прокуратура) зі скаргою, стверджуючи, що слідчий Г. Харківської районної прокуратури та працівники райвідділу міліції (прізвищ не зазначено) піддали заявника поганому поводженню, щоб отримати від нього зізнання стосовно злочину 1998 року. Вона також написала, що під час слідчих дій 2 лютого 2001 року заявник відмовився від свого зізнання і що захисник О. Х. звертався з клопотанням про медичне обстеження заявника. Крім того, вона скаржилася, що слідчий прокуратури Г. погрожував і їй. 14 лютого 2001 року Київська прокуратура передала цю скаргу до Харківської районної прокуратури.

37. Тим часом, 13 лютого 2001 року заявника перевели до слідчого ізолятора. Коли заявник прибув до СІЗО, його оглянув лікар, за висновком якого стан заявника був задовільний. На погане поводження заявник не скаржився.

38. 28 лютого 2001 року прокурор В., який очолював Харківську районну прокуратуру, видав постанову про відмову в порушенні кримінальної справи за скаргами на завдання заявникові тілесних ушкоджень. Прокурор посплав на те, що заявник заперечував застосування до нього будь-якого фізичного насильства, та на відсутність доказів про неправомірні дії працівників міліції. Проте він не згадував скарги дружини заявника стосовно його підлеглого, слідчого прокуратури Г. 2 березня 2001 року цю постанову надіслали пані С. разом із супровідним листом, у якому зазначалося, що заявник заперечив застосування до нього будь-якого насильства.

39. 4 березня 2001 року заявник надіслав письмову скаргу до Генеральної прокуратури України. У скарзі він стверджував, що 28 січня 2001 року працівники райвідділу міліції примусили його зізнатися у вчиненні злочину 1998 року, якого він не вчиняв, що 2 лютого 2001 року його примусили підписати відмову від захисника О. Х. і що слідчий прокуратури Г. та працівники райвідділу міліції погрозували, що, відмовившись виконати їхні вимоги, він матиме проблеми. Заявник просив Генеральну прокуратуру забезпечити безсторонній підхід до вирішення його справи та поновити О. Х. захисником у його справі. 23 березня 2001 року Київська прокуратура передала скаргу до Харківської районної прокуратури. 26 березня 2001 року слідчому прокуратури Г. доручили перевірити скаргу в контексті розслідування кримінальної справи заявника.

40. За інформацією Уряду, до допиту, що проводився 8 червня 2001 року, заявник не називав прізвищ працівників райвідділу міліції, які, за його словами, погано поводилися з ним.

41. 21, 23 і 24 червня 2001 року слідчий прокуратури Г. допитував трьох працівників міліції, яких назвав заявник. Усі троє заперечували чинення тиску та вчинення будь-яких інших неправомірних дій зі свого боку.

42. У рішенні Київського апеляційного суду від 20 листопада 2001 року зазначено, що суд, розглянувши відмову заявника від свого зізнання та його скарги на погане поводження, вважає їх безпідставними. Суд виходив з того, що під час розслідування заявник не скаржився на погане поводження, що свою першу скаргу на погане поводження він подав 4 березня 2001 року — тобто більш як через два місяці після арешту, а також з того факту, що працівники міліції та слідчий прокуратури заперечували твердження заявника про таке поводження з ним. Суд також зазначив, що заявник був поінформований про своє право мати адвоката.

43. Заявник порушив питання про застосування до нього сили в касаційній скарзі до Верховного Суду.

44. У своєму рішенні від 18 квітня 2002 року Верховний Суд зазначив, що не виявив ніяких доказів того, що заявник назвав поганого поводження.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО І ПРАКТИКА

A. Конституція України

45. У відповідних положеннях Конституції сказано:

Стаття 28

«Кожен має право на повагу до його гідності.

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню...»

Стаття 59

«Кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура».

Стаття 63

«Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист...»

В. Кримінально-процесуальний кодекс (КПК) (станом до 29 червня 2001 року)

46. Згідно зі статтею 4 Кодексу суд, прокурор, слідчий і орган дізнання зобов'язані в межах своєї компетенції порушити кримінальну справу в кожному випадку виявлення ознак злочину, вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, винних у ньому осіб та їх покарання.

47. Стаття 22 забороняє домагатися зізнання від обвинуваченого та інших учасників провадження у справі шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів.

48. Стаття 28 Кодексу передбачає, що особа, яка зазнала матеріальної шкоди від злочину, має право пред'явити до обвинуваченого або до осіб, що несуть матеріальну відповідальність за дії обвинуваченого, цивільний позов.

49. Згідно зі статтею 46 КПК у чинній на той час редакції підозрюваний, обвинувачений і підсудний мали право відмовитися від захисника. Відмова допускалася лише з ініціативи підозрюваного, обвинуваченого чи самого підсудного.

Така відмова не допускалася у випадках, якщо відповідна особа не досягла повнолітнього віку (18 років), якщо здійснювати право на захист своїх інтересів особа була не в змозі через фізичні чи психічні вади або якщо вона не володіла мовою, якою здійснювалося провадження у справі.

Відмова від захисника також не могла бути прийнята у справі, в якій можливою мірою покарання могла бути смертна кара (згодом — довічне ув'язнення), або у справі, пов'язаній із застосуванням примусових заходів медичного характеру.

50. В останньому абзаці статті 48 КПК зазначалося, що слідчий, прокурор або суд не можуть видавати постанови стосовно юридичного статусу захисника у справі.

51. Згідно зі статтею 61 КПК у чинній на той час редакції захисником не може бути особа, яка вже брала участь у цьому самому кримінальному провадженні в іншому статусі, яка є родичем судді, цивільної сторони або свідка, або яка раніше надавала юридичну допомогу іншій особі, інтереси якої суперечать інтересам підзахисного, або родич якої бере участь у цьому самому кримінальному провадженні як посадова особа.

У таких випадках особа має відмовитися від доручення про надання юридичної допомоги або її може бути усунуто від участі у справі постановою слідчого, прокурора або судді.

52. Згідно зі статтею 130 під час провадження у справі слідчий може приймати рішення процесуального характеру.

С. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 березня 1988 року про застосування судами України кримінально-процесуального законодавства, що регулює повернення справ на додаткове розслідування (з наступними змінами і доповненнями; скасована 11 лютого 2005 року)

53. У відповідній частині цієї постанови (в редакції від 4 червня 1993 року) зазначено:

«7. ...Особливу увагу слід приділяти перевірці заяви про недозволені методи слідства та інші порушення законності, які могли потягти самообмову чи дачу інших неправдивих показань.

Коли при судовому розгляді з'ясується, що доводи підсудного про застосування до нього незаконних заходів не позбавлені підстав і суд не може їх перевірити, справа підлягає поверненню на додаткове розслідування з мотивів односторонності, неповноти чи необ'єктивності проведеного дізнання або попереднього слідства з вказівкою про необхідність перевірки такої заяви прокурором».

ЩОДО ПРАВА**І. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ****А. Стверджуване погане поводження у райвідділі міліції**

54. Заявник стверджував, що, перебуваючи під вартою, він зазнав поганого поводження. Він посилався на статтю 3 Конвенції, в якій зазначено:

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

1. Подання сторін

55. Уряд стверджував, що доказів, які підтверджували б скарги на погане поводження, немає. Протягом періоду, про який ідеться, заявника двічі оглядав лікар і, разом зі свідками та захисником, брав участь у слідчих діях, які знімалися на відеоплівку. Він не звернувся зі скаргю безпосередньо після стверджуваних подій, а зробив це через місяць. Він також заперечував погане поводження з ним, коли його запитували про це під час допиту 9 лютого 2001 року.

56. Заявник це заперечував. Він наполягав, що підтвердити правдивість його скарг могло б лише медичне обстеження, проведене одразу після стверджуваного поганого поводження. Захисник заявника О. Х. звернувся з таким клопотанням 2 лютого 2001 року, але в його задоволенні було відмовлено на тій підставі, що захисника усунуто від участі у справі.

2. Оцінка Суду

57. Суд неодноразово зазначав, що стаття 3 Конвенції проголошує одну з основоположних цінностей демократичного суспільства і, по суті, беззаперечно забороняє катування та нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження або покарання (див., наприклад, рішення у справі «Аксої проти Туреччини» (*Aksoy v. Turkey*) від 18 грудня 1996 року, *Reports of Judgments and Decisions*, 1996-VI, с. 2278, п. 62, та у справі «Айдин проти Туреччини» (*Aydin v. Turkey*) від 25 вересня 1997 року, *Reports 1997-VI*, п. 81). Суд також зазначає, що — як він уже чимало разів наголошував — органи влади зобов'язані забезпечити захист фізичної недоторканності осіб, які перебувають під вартою, і що при оцінюванні доказів він, як правило, послуговується критерієм доведеності «поза розумним сумнівом» (див. рішення у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» (*Ireland v. the United Kingdom*) від 18 січня 1978 року, серія А, № 25, с. 64-65, п. 161). Така доведеність може випливати із співіснування достатньо переконливих, чітких і узгоджених висновків чи схожих неспростовних презумпцій факту. Коли вся або значна частина інформації про події у справі відома виключно органам влади, як це має місце у справі осіб, узятих під варту, які перебувають під їхнім контролем, — тоді у разі виникнення тілесних ушкоджень у таких осіб під час перебування під вартою з'являються відповідні обґрунтовані презумпції факту.

58. Суд бере до уваги той факт, що заявник скаржився на погане поводження під час перебування його під вартою в Харківському райвідділі міліції. На підтвердження своїх слів заявник посилався на те, що подане його захисником клопотання про медичне обстеження заявника не задовольнили і що його примусили відмовитися від захисника, якого він вибрав на власний розсуд, і свідчити проти себе.

59. Суд бере до уваги той факт, що спеціального медичного обстеження саме у зв'язку зі скаргами на погане поводження, які надійшли від заявника та його захисника, проведено не було. Жодних доказів того, що заявник справді зазнав поганого поводження, немає. Суд вважає, що події, пов'язані з перебуванням заявника під вартою в Харківському райвідділі міліції, і, зокрема, те, що він несподівано відмовився від свого зізнання одразу після прибуття захисника, до певної міри спонукають підозрювати, що на початку лютого на нього чинився фізичний або психологічний тиск, хоча 13 лютого під час медичного огляду не було виявлено ознак тілесних ушкоджень. Але цей медичний огляд, на відміну від огляду, про який ідеться у справі Алтая (див. «Алтай проти Туреччини» (*Altay v. Turkey*), № 22279/93, пп. 13-14, від 22 травня 2001 року), не мав конкретної мети перевірити достовірність скарг на погане поводження. Це був звичайний огляд, який проходить кожний новоприбулий до пенітенціарної установи. Більше того, на момент проведення огляду минуло вже дванадцять днів відтоді, як мало місце стверджуване погане поводження. У будь-якому разі Суд вважає, що існуючі докази не дають змоги довести — за належним критерієм доведеності — той факт, що під час перебування під вартою в міліції заявник зазнав поганого поводження на порушення статті 3 Конвенції.

60. Отже Суд доходить висновку, що статтю 3 Конвенції у зв'язку з цим порушено не було.

В. Належність розслідування

1. Подання сторін

61. Посилаючись на статтю 3 Конвенції, заявник також скаржився, що органи державної влади не провели всебічного та ефективного розслідування його скарг на погане поведження.

62. Уряд подав попереднє заперечення, стверджуючи, що не було вичерпано національних засобів юридичного захисту стосовно скарги з посиланням на статтю 3 Конвенції. За твердженням Уряду, заявник та його представник не оскаржили впродовж семи днів рішення прокурора про відмову в порушенні кримінальної справи, як це передбачено законом, а отже, заявник не вичерпав засобів юридичного захисту, доступних йому згідно з національним законодавством, як того вимагає пункт 1 статті 35 Конвенції. Уряд також доводив, що перша скарга заявника сформульована доволі розпливчасто і що заявник не називав прізвища працівників міліції, які, за його словами, піддали його поганому поведженню, аж до червня 2001 року, коли після стверджуваних подій минуло чотири місяці. Якби заявник назвав ці прізвища раніше, відповідні органи влади мали б кращі можливості для розслідування його скарг. Уряд стверджував, що розслідування, яке проводилося у зв'язку зі скаргами заявника, відповідало вимогам статті 3 Конвенції.

63. Заявник доводив, що він робив те, що міг за існуючих обставин справи, щоб використати передбачені засоби юридичного захисту. Усі недоліки у вичерпанні національних засобів юридичного захисту пояснюються тим, що стверджувані особи, які вдалися до незаконних заходів щодо нього, позбавили його реальної юридичної допомоги і застосували до нього інші засоби залякування. 2 лютого 2001 року захисник заявника О. Х. звернувся з клопотанням про проведення медичного обстеження заявника у зв'язку з його скаргою на погане поведження, але клопотання залишилося без відповіді. Заявник стверджував, що, з огляду на усунення його захисника від участі у справі та подальше залякування з боку слідчих органів, він боявся скаржитися на погане поведження і зробив це лише після того, як відчув себе у відносній безпеці. Коли у березні 2001 року він, нарешті, поскаржився на погане поведження, розслідування було проведене органами влади в рамках порушеної проти нього кримінальної справи, і тому він заявив свої скарги в суді першої інстанції, до компетенції якого належить їх розгляд. Рекомендація щодо такого порядку міститься в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 25 березня 1988 року (див. пункт 53 вище).

2. Оцінка Суду

64. Суд повторює, що, коли особа заявляє небезпідставну скаргу про те, що вона зазнала надзвичайно поганого поведження з боку правоохоронців на порушення статті 3 Конвенції, це положення, взяте у поєднанні із загальним обов'язком держав за статтею 1 Конвенції «гарантувати кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в ... Конвенції», за своїм змістом вимагає проведення ефективного офіційного розслідування, що здатне забезпечити встановлення і покарання винних осіб (див. рішення у справі «Асьонов та інші проти Туреччини» (*Asenov and Others v. Turkey*) від 28 жовтня 1998 року, *Reports* 1998-VIII, с. 3290, п. 102, та у справі «Лабіта проти Італії» (*Labita v. Italy*) [GC], № 26772/95, п. 131, *ЕЧПР* 2000-IV). Мінімальні критерії ефективності, які Суд визначив у своїй практиці, також включають вимоги того, що таке розслідування має бути незалежним, безстороннім, а також бути предметом прискіпливої уваги з боку громадськості, і при цьому компетентні органи повинні діяти зі зразковою сумлінністю та оперативністю (див., наприклад, «Ісаєва та інші проти Росії» (*Isayeva and Others v. Russia*), №№ 57947/00, 57948/00 і 57949/00, пп. 208–213, від 24 лютого 2005 року).

65. Суд зазначає, що в цій справі розслідування скарг заявника, з якими він звернувся до Генеральної прокуратури на початку березня 2001 року (див. пункт 39 вище), було проведено в червні 2001 року, коли було допитано названих ним виконавців незаконних заходів. Проте окремого процесуального рішення ухвалено не було, і можливість оскарження виключалася. Отже, коли прокурор вирішив провести розслідування скарг заявника в рамках порушеної проти нього кримінальної справи (див. пункт 39 вище), заявникові не залишалось нічого іншого, як звернутися зі своїми скаргами на погане поведження до суду першої інстанції.

66. Тому, на думку Суду, можна вважати, що сам заявник вжив всіх заходів, аби звернути увагу відповідних національних органів влади на свої скарги. До того ж ці заходи були підкріплені зусиллями, яких доклали його дружина і захисник О. Х. (див. пункти 34 і 36 вище).

67. Що стосується адекватності розслідування скарг заявника на погане поведження, Суд зазначає, що це розслідування мало серйозні недоліки. Суд, зокрема, бере до уваги той факт, що не було проведено вчасного та спеціального — за скаргами заявника щодо поганого поводження — медичного обстеження, незважаючи на офіційне звернення захисника заявника з таким клопотанням наступного дня після стверджуваних подій.

68. Суд нагадує, що за скаргою дружини заявника прокурор вирішив не порушувати кримінальну справу стосовно зазначених вище скарг. Матеріали справи не свідчать про те, що справді були проведені які-небудь слідчі дії, адже ані заявника, ані його дружину не допитували. У постанові прокурора від 28 лютого 2001 року містилася лише згадка про те, що під час допиту 9 лютого, тобто до звернення дружини заявника зі скаргою від 12 лютого, заявник заперечив наявність у нього будь-яких тілесних ушкоджень. Крім того, жодного із осіб, які, за твердженнями заявника, винні у порушенні його прав, допитано на той час не було. У зв'язку з цим Суд не може погодитися з твердженням Уряду, що інформація, яку надала дружина заявника в лютому 2001 року і яку надав сам заявник у березні 2001 року, мала надто загальний характер, і це не дало змоги ідентифікувати винних осіб. У своїй скарзі від 12 лютого дружина заявника посилалася на слідчого прокуратора Г. і працівників Харківського райвідділу міліції, прізвищ яких вона не зазначила. На думку Суду, цієї інформації було б достатньо для встановлення незалежним слідчим відповідних причетних осіб, якби до скарг заявника на погане поведження поставились серйозно.

69. Суд також зазначає, що у розслідуванні скарг заявника на погане поведження бракувало необхідної незалежності та об'єктивності. Перший допит заявника стосовно його скарг на погане поведження проводив слідчий прокуратора Г., якого дружина заявника у своїй скарзі від 12 лютого чітко назвала серед тих, хто чинив на її чоловіка тиск. Крім того, відмовляючи в порушенні кримінальної справи у зв'язку зі скаргою на погане поведження, прокурор В., який очолював Харківську районну прокуратуру, навіть не згадав слідчого Г., який працював у тій самій районній прокуратурі. До того ж, коли заявник назвав прізвища інших працівників Харківського райвідділу міліції, причетних, за його словами, до цих подій, їх допитав слідчий прокуратора Г., який, як стверджувалося, був їхнім співником.

70. На думку Суду ці факти є достатньою підставою для висновку, що органи державної влади не виконали свого зобов'язання з проведення ефективного та незалежного розслідування скарг на погане поведження, як цього вимагає стаття 3 Конвенції. Тому Суд відхиляє попереднє заперечення Уряду і доходить висновку, що в цьому зв'язку було порушено статтю 3 Конвенції.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

71. Заявник також скаржився, що його примусили свідчити проти себе, а отже, судовий розгляд його справи був несправедливим. Він посилався на пункт 1 статті 6 Конвенції, у відповідному положенні якого зазначено:

«Кожен має право на справедливий ... розгляд його справи ... судом..., який встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення...»

А. Подання сторін

72. Уряд стверджував, що українське законодавство передбачає право підозрюваного зберігати мовчання і не свідчити проти себе. Уряд також доводив, що заявника поінформували про ці права, але він відмовився від них і добровільно погодився зізнатися у вчиненні злочинів, у яких його підозрювали. Уряд знову послався на те, що питання про чинення на нього тиску заявник порушив і заявив про свою невинуватість лише згодом і що його скарги на погане поведження були безпідставними. Відповідно, Уряд не може нести відповідальність за те, що заявник сам вирішив зізнатися у вчиненому.

73. Заявник не погодився з цими аргументами. Він стверджував, що з 2 лютого 2001 року він заперечив його причетність до вбивства 1998 року і що у вчиненні злочину 1998 року він зізнався, давши лише короткі показання стосовно нього, під тиском слідчих.

В. Оцінка Суду**1. Загальні принципи**

74. Суд повторює, що згідно зі статтею 19 Конвенції він зобов'язаний забезпечити дотримання Договірними державами їхніх зобов'язань за Конвенцією. Зокрема, до його функцій не належить розгляд помилок, яких нібито припустився національний суд при вирішенні питань факту чи права, якщо — і тією мірою, якою — такі помилки не становлять порушення прав і свобод, гарантованих Конвенцією. Хоча стаття 6 гарантує право на справедливий судовий розгляд, вона не встановлює ніяких норм стосовно прийнятності доказів як таких, що передусім є питанням, яке регулюється національним законодавством (див. рішення у справі «Шенк проти Швейцарії» (*Schenk v. Switzerland*) від 12 липня 1988 року, серія А, № 140, с. 29, пп. 45–46, та у справі «Тейшейра ді Кастру проти Португалії» (*Teixeira de Castro v. Portugal*) від 9 червня 1998 року, *Reports* 1998-IV, с. 1462, п. 34).

75. Отже, завдання Суду не полягає в тому, щоб принципово визначити, чи можуть бути прийнятними певні види доказів (наприклад, докази, здобуті, з точки зору національного закону, в незаконний спосіб) або чи був заявник справді винуватим. Питання, яке Суд має вирішити, полягає у визначенні, чи було справедливим провадження у справі загалом, включаючи спосіб, у який були отримані докази. При цьому має бути оцінена відповідна «незаконність» і, якщо це стосується порушення іншого конвенційного права, має бути оцінений характер виявленого порушення (див., зокрема, «Хан проти Сполученого Королівства» (*Khan v. the United Kingdom*), № 35394/97, п. 34, *ECHR* 2000-V; «P. G. і J. H. проти Сполученого Королівства» (*P. G. and J. H. v. the United Kingdom*), № 44787/98, п. 76, *ECHR* 2001-IX; і «Аллан проти Сполученого Королівства» (*Allan v. the United Kingdom*), № 48539/99, п. 42, *ECHR* 2002-IX).

76. Визначаючи, чи було провадження у справі загалом справедливим, також має враховуватись, чи було дотримано прав на захист. Слід, зокрема, розглянути, чи заявникові була надана можливість спростувати достовірність доказів і заперечити проти їх використання. Крім того, має бути врахована якість таких доказів і, зокрема, те, чи породжують обставини, за яких вони були отримані, будь-який сумнів щодо їхньої достовірності й точності. При тому, що питання справедливості розгляду не обов'язково постає у разі відсутності будь-яких інших матеріалів на підтвердження отриманих доказів, слід мати на увазі, що у разі, якщо доказ має дуже вагомий характер і якщо відсутній ризик його недостоірності, необхідність у підтверджувальних доказах відповідно зменшується (див., зокрема, згадані вище рішення у справах *Хана*, пп. 35, 37, та *Аллана*, п. 43).

77. Стосовно використання доказів, отриманих з порушенням права затриманого на мовчання та права на свідчити проти себе, Суд нагадує, що наявність таких прав є загальновідомим міжнародним стандартом — стрижневим для поняття справедливого судового розгляду за статтею 6. Встановлення таких стандартів пояснюється, зокрема, необхідністю захисту обвинуваченого від непропорційного примусу з боку органів влади, що має сприяти уникненню помилок при здійсненні правосуддя, а також сприяти реалізації цілей статті 6. Право не свідчити проти себе вимагає, зокрема, від сторони обвинувачення в кримінальній справі обґрунтувати свої доводи проти обвинуваченого, не вдаючись до доказів, отриманих за допомогою методів примусу або тиску, всупереч волі обвинуваченого (див., зокрема, рішення у справі «Саундерс проти Сполученого Королівства» (*Saunders v. the United Kingdom*) від 17 грудня 1996 року, *Reports* 1996-VI, с. 2064, п. 68; згадане вище рішення у справі *Гіні та МакГіннеса* (*Heaney and McGuinness*), п. 40; «J. В. проти Швейцарії» (*J. V. v. Switzerland*), № 31827/96, п. 64, *ECHR* 2001-III; і згадане вище рішення у справі *Аллана*, п. 44).

2. Застосування цих принципів у даній справі

78. Хоч Уряд і стверджував, що право заявника зберігати мовчання гарантувалося національним законом, Суд бере до уваги той факт, що слідчий відсторонив захисника заявника від справи після того, як захисник порадив своєму клієнтові мовчати і не свідчити проти себе. Ця підстава чітко зазначена в постанові слідчого. Вона також двічі згадується прокурорами в їхніх листах у відповідь на скарги захисника О. Х. В одному з цих листів (від 19 лютого) також вказувалося на те, що захисник, порадивши клієнтові заявити про свою невинуватість і відмовитися від частини своїх попередніх зізнань, порушив норми професійної етики.

79. До того ж Суд вважає дивовижним той факт, що через два роки після подій заявник і С. дали досить докладні показання, які, на думку слідчого, не містили ніяких розбіжностей або суперечливих моментів. Такий ступінь узгодженості між показаннями заявника і співвинуваченого в його справі дають підстави для підозри, що їхні пояснення було ретельно скоординовано. Проте

національні суди вважали такі детальні показання незаперечним доказом їхньої достовірності і використали їх як підставу для визнання заявника винним у вчиненні злочину 1998 року, незважаючи на те, що він давав свої показання за відсутності захисника і відмовився від них одразу після того, як з'явився захисник, вибраний на його власний розсуд, а також на те, що ці показання не підтверджувалися жодними іншими матеріалами. За таких обставин існують серйозні підстави припускати, що ці підписані заявником показання були здобуті всупереч його волі.

80. Зважаючи на наведене вище, а також на той факт, що адекватного розслідування тверджень заявника про отримання його показань незаконними методами проведено не було (див. пункти 67–70), Суд доходить висновку, що використання таких показань на судовому розгляді порушило право заявника на мовчання та право не свідчити проти себе.

81. Отже, у зв'язку з цим було порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

IV. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 3(С) СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

82. Заявник скаржився за пунктом 3(с) статті 6 Конвенції в зв'язку з тим, що його позбавили юридичної допомоги вибраного ним захисника під час значущого етапу провадження у справі. Вказане положення передбачає наступне:

«3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права: ...

с) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або — за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника — одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя».

A. Подання сторін

83. Уряд стверджував, що всіх захисників у справі заявника призначали і усували від участі у справі на підставі клопотань заявника. Уряд посилався на те, що захисникові О. Х. дозволили повернутися до участі у справі на клопотання заявника. При цьому Уряд наголошував, що із самого початку скарги заявника на порушення його права на захист не були чітко викладені і що відповідні подробиці були надані заявником лише через значний проміжок часу.

84. Заявник доводив, що його захисника О. Х. відсторонили від справи незаконно. Також, за його словами, двоє інших захисників представляли його лише символічно, оскільки кожен із них бачив заявника тільки один раз і лише під час допиту. Він також скаржився, що підписував клопотання про відсторонення та призначення захисників під примусом. Це підтверджує і той факт, що він звернувся з проханням про повернення захисника О. Х. до участі в його справі одразу після того, як він зміг це зробити.

B. Оцінка Суду

85. Суд повторює, що, хоча право кожної особи, обвинувачуваної у вчиненні кримінального правопорушення, на ефективний захист адвоката, офіційно призначеного в разі такої необхідності, не є абсолютним, воно становить одну з головних підвалін справедливої судового розгляду (див. «Кромбах проти Франції» (*Krombach v. France*), № 29731/96, п. 89, *ECHR* 2001-II). Крім того, вимоги статті 6 можуть також враховуватися ще до того, як справу передано на розгляд суду, а також у разі, якщо недотримання таких вимог на самому початку може серйозно позначитися на справедливості судового розгляду (див. рішення у справі «Імбриосія проти Швейцарії» (*Imbrioscia v. Switzerland*) від 24 листопада 1993 року, серія А, № 275, с. 13, п. 36; та у справі «Оджалан проти Туреччини» (*Ocalan v. Turkey*), [GC], № 46221/99, п. 131, *ECHR* 2005-...). Спосіб застосування пункту 1 і пункту 3(с) статті 6 на етапі розслідування залежить від особливостей відповідного провадження та фактів конкретної справи. Стаття 6, як правило, вимагає надання обвинуваченому можливості скористатися допомогою захисника вже на початкових етапах допиту (див. рішення у справі «Джон Мюррей проти Сполученого Королівства» (*John Murray v. the United Kingdom*) від 8 лютого 1996 року, *Reports* 1996-I, с. 54–55, п. 63; та згадане вище рішення у справі *Оджалана*, п. 131).

86. Суд зауважує, що у справі, яка розглядається, рішення про визнання заявника винним у вчиненні злочину 1998 року ґрунтувалося головним чином на його зізнанні, яке слідчі здобули за відсутності захисника і від якого заявник відмовився вже наступного дня і відмовлявся згодом, починаючи з березня 2001 року.

87. Суд також вивчає занепокоєння щодо обставин, за яких відбувався перший допит заявника стосовно злочину 1998 року. Як видно з відповідних положень Кримінально-процесуального кодексу, наведених у розділі цього рішення «Відповідне національне законодавство та практика», існує вичерпний перелік ситуацій, у яких забезпечення підозрюваному юридичного представництва є обов'язковим. Одна з підстав для забезпечення представництва в обов'язковому

порядку є серйозність злочину, у вчиненні якого підозрюється відповідна особа, і, отже, ймовірність призначення їй покарання у вигляді довічного позбавлення волі. У цій справі правоохоронні органи, здійснюючи розслідування за фактом насильницької смерті особи, порушили кримінальну справу за фактом заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, які спричинили смерть, а не за фактом вбивства. Перша кваліфікація стосувалась менш тяжкого злочину і тому не вимагала обов'язкового забезпечення юридичного представництва підозрюваного. Негайно після отримання зізнання у вчиненні злочину кваліфікацію змінили на вбивство, у вчиненні якого пред'явили обвинувачення заявникові.

88. Суд вражений тим фактом, що внаслідок заходів, до яких вдалися органи влади, заявник не зміг скористатися перевагами обов'язкового представництва і опинився в ситуації, в якій, як він стверджував, його примусили відмовитися від свого права на захисника та свідчити проти себе. При цьому слід нагадати, що заявник мав захисника в іншому на той час триваючому проти нього кримінальному провадженні, але все-таки відмовився від свого права мати представника під час допиту стосовно іншого злочину. Ці обставини дають вагомий підстави припускати існування певної прихованої мети в попередній кваліфікації злочину. Той факт, що зізнання у вчиненні злочину було отримано від заявника за відсутності захисника, і те, що заявник одразу відмовився від свого зізнання, коли захисник вже був присутній, свідчать про уразливість його становища та реальну потребу у відповідній юридичній допомозі, якої його фактично позбавили 1 лютого 2001 року завдяки тому способу, в який слідчий райвідділу міліції застосував свої дискреційні повноваження стосовно кваліфікації розслідуваного злочину.

89. Що стосується усунення захисника О. Х. від справи 2 лютого 2001 року, то аргумент Уряду про те, що це було зроблено виключно у відповідь на клопотання заявника, навряд чи видається таким, що заслуговує на довіру, оскільки про це в самій постанові про усунення його від участі у справі не згадується, а у відповідних листах прокурорів клопотання заявника згадується лише як додаткова підстава.

90. Суд зауважує: той факт, що кожен із двох інших захисників, які представляли заявника, бачив його лише один раз і тільки під час допиту і що до допиту ніхто з них із заявником не бачився, найімовірніше свідчить про символічний характер їхніх послуг. Суд вважає, що спосіб, у який захисника усунули від участі у справі, та підстави, якими було пояснено це рішення, а також у зв'язку зі стверджуваною відсутністю юридичних підстав для такого заходу, викликають серйозні сумніви щодо справедливості всього провадження у цій справі. Суд бере до уваги й той факт, що захисникові дозволили повернутися до участі у справі в червні 2001 року без будь-якого натяку на те, що стверджуваних підстав для його усунення вже не існує.

91. Отже, було порушено пункт 3(с) статті 6 Конвенції.

V. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

92. У статті 41 Конвенції зазначено:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

93. Заявник не висунув вимог щодо справедливої сатисфакції. Тому Суд вирішив, що присуджувати йому у зв'язку з цим компенсацію немає потреби.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. Відхиляє попереднє зауваження Уряду.

2. Постановляє, що у зв'язку зі стверджуваним поганим поведінням статтю 3 Конвенції порушено не було.

3. Постановляє, що статтю 3 Конвенції було порушено у зв'язку з тим, що органи влади не провели ефективного розслідування скарг заявника на погане поведіння з ним працівників міліції та прокуратури.

4. Постановляє, що було порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

5. Постановляє, що було порушено пункт 3(с) статті 6 Конвенції.

Учинено англійською мовою і повідомлено письмово 12 червня 2008 року відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

Клаудія ВЕСТЕРДІК
Секретар

Пеер ЛОРЕНЦЕН
Голова

ВЕРХОВНИЙ СУД УКРАЇНИ

вул. Пилипа Орлика, 4, Київ, Україна

Адвоката Бушенка Аркадія Петровича,
що діє в інтересах засудженого
Яременка Олександра Володимировича,

29 грудня 2008

КЛОПОТАННЯ ПРО ПЕРЕГЛЯД СПРАВИ В ПОРЯДКУ ВИКЛЮЧНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

на підставі пункту (2) частини 1 статті 400⁴ Кримінально-процесуального кодексу України та пунктом (а) частини 2 статті 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»

1. Попередні рішення у справі

1. Апеляційний суд м. Києва своїм вироком від 20 листопада 2001 року визнав Яременка Олександра Володимировича винним у вчиненні злочинів, передбачених:

- ◆ статтю 93 пунктами «а», «е», «і», «з» Кримінального кодексу України (далі – КК) в редакції 1960 року;
- ◆ статтю 142 частиною 3 КК в редакції 1960 року;
- ◆ статтю 86 частиною 2 КК в редакції 1960 року;
- ◆ статтю 215-3 частиною 3 КК в редакції статті від 21.09.2000 року;

- ◆ статтею 194 частиною 2 КК в редакції 2001 року;
- ◆ статтею 145 частиною 2 КК в редакції 1960 року;
- ◆ статтею 101 частиною 3 КК в редакції 1960 року;
- ◆ статтею 185 частиною 3 КК в редакції 2001 року.

2. За сукупністю злочинів суд, на підставі статті 42 КК в редакції 1960 року, призначив йому покарання у вигляді **довічного позбавлення волі** з конфіскацією всього майна, яке є його власністю.

3. Ухвалою Верховного Суду України від 18 квітня 2002 року вирок Київського апеляційного суду від 20 листопада 2001 року було залишено без змін.

2. Обсяг перегляду

4. Клопотання стосується перегляду у порядку виключного провадження вироку суду першої інстанції та ухвали касаційної інстанції щодо визнання винним Яременка О.В. у вчиненні разом із Самойленком А.П. 22 серпня 1998 року:

- (1) умисного вбивства Халімана із користі за попередньою змовою групою осіб;
- (2) розбійного нападу на Халімана;
- (3) умисному знищенні шляхом підпалу автомобіля, що належав Халіману.

3. Підстави для перегляду

5. 12 червня 2008 року Європейський суд з прав людини (далі – Європейський суд) прийняв рішення за заявою Яременка Олександра Володимировича № 32092/02, поданою 13 серпня 2002 року. Рішення набрало чинності 12 вересня 2008 року відповідно до статті 44 § 2 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (далі – «Конвенція»).

6. Рішенням Європейського суду визнано порушення статті 3 і статті 6 §§ 1 та 3(с) Конвенції, які передбачають:

«Стаття 3. Заборона катування»

Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.

«Стаття 6. Право на справедливий судовий розгляд»

1. Кожен ... при встановленні обґрунтованості будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти нього, має право на справедливий ... розгляд упродовж ... судом...

<...>

3. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, має щонайменше такі права: ...

(с) захищати себе особисто чи використовувати правову допомогу захисника, обраного на власний розсуд, або, якщо він не має достатніх коштів для оплати правової допомоги захисника, одержувати таку допомогу безоплатно, якщо цього вимагають інтереси правосуддя;...»

7. Європейський суд визнав порушення статті 3 Конвенції на тій підставі, що державні органи не здійснили ефективного та незалежного розслідування заяв Яременка О.В. про застосування до нього катування та нелюдського поводження у значенні статті 3 Конвенції.

8. Європейський суд визнав порушення статті 6 § 1 та статті 6 § 3(с) Конвенції внаслідок того, що судом першої інстанції на обґрунтування висновку про винуватість Яременка О.А. у вбивстві Халімана були використані письмові показання, підписані ним на досудових стадії кримінальної справи, які були, відповідно:

- отримані внаслідок порушення права обвинувачуваного зберігати мовчання і не свідчити проти себе та за обставин, які давали вагомі підстави вважати, що вони отримані всупереч волі обвинуваченого;
- отримані через порушення права обвинуваченого захищати себе за допомогою обраного ним захисника, а також права на обов'язкову участь захисника.

4. Обставини справи

6. 27 січня 2001 року Яременка О.В. затримали за підозрою у вбивстві 26 січня 2001 року таксиста Матвієнка, а також у інших злочинах, вчинених у 2001 році. Того ж дня Яременко О.В. запросив адвоката Хівріча Олексія Володимировича у якості захисника, і у присутності захисника під час допиту зізнався у вчиненні цих злочинів.

8. 28 січня 2001 року слідчий Харківської районної прокуратури м. Києва допитав Яременка О.В. у присутності захисника Хівріча О.В..

9. 1 лютого 2001 року працівник міліції Харківського районного відділу внутрішніх справ міста Києва, який розслідував вчинене у 1998 році вбивство Халімана, допитав Яременка О.В. щодо цього злочину. Під час цього допиту вбивство Халімана було кваліфіковано за частиною 3 статті 101 (умисне тяжке тілесне ушкодження, внаслідок якого сталася смерть потерпілого).

9. Як згодом вказував Яременко О.В. у своїх скаргах, 1 лютого 2001 року працівники міліції били його гумовими палицями по зап'ястях та плечах, вимагаючи підписати відмову від його права на адвоката та зізнатися у вбивстві Халімана, внаслідок чого Яременко підписав відмову від адвоката і зізнання у тому, що він та Самойленко А.П. вбили Халімана влітку 1998 року.

10. Того ж дня справу щодо вбивства Халімана передали до Харківської прокуратури на підставі того, що злочин можна кваліфікувати як вбивство, а розслідування такого злочину належить до компетенції прокуратури.

11. 2 лютого 2001 року Яременко О.В. розповів своєму адвокату Хіврічу О.В. про події 1 лютого 2001 року, і адвокат порадив йому заявити про невинуватість та оскаржити застосування насильства. Того ж дня адвокат заявив клопотання про проведення медичного обстеження Яременка О.В. Це клопотання було передано до слідчого прокуратури, але обстеження так і не було проведене.

12. Того ж дня за участю Яременка О.В та адвоката Хівріча О.В. було проведене відтворення на місці обстановки і обставин злочинів 2001 року. Згідно з протоколом, Яременко дав показання щодо злочинів 2001 року, але заперечив свою причетність вбивства Халімана.

13. За документами справи, того ж дня, 2 лютого 2001 року, Яременко О.В. підписав відмову від адвоката Хівріча О.В., стверджуючи, що останній перешкодив йому зізнатися у вбивстві Халімана. Але згодом Яременко О.В. неодноразово стверджував, що насправді відмова була підписана пізніше під тиском працівників міліції та слідчого Горбатюка.

14. Наступними днями адвокат Хівріч О.В. марно намагався зустрітися з Яременком О.В.

15. Тим часом Яременку О.В. був призначений інший захисник, і 7 лютого 2001 року під час відтворення на місці обстановки і об-

ставин вбивства Халімана Яременко О.В. у присутності призначеного захисника зізнався, що він разом із Самойленком А.П. вчинив вбивство Халімана влітку 1998 року.

16. Під час допиту 9 лютого 2001 року на запитання слідчого до Яременка О.В., чи має він будь-які тілесні ушкодження, останній відповів, що на цей момент в нього ніяких слідів немає.

17. 9 лютого 2001 року адвокату Хіврічу О.В. повідомили, що він відсторонений від справи, і надали рішення слідчого від 2 лютого 2001 року, де зазначалося, що Яременко О.В. зізнався у вбивстві Халімана, але пізніше за порадою адвоката Хівріча О.В. наполягав на своїй непричетності, тому слідчий вирішив відсторонити адвоката від справи на підставі статей 61 та 130 Кримінально-процесуального кодексу України.

18. Того ж дня, 9 лютого 2001 року, Яременку О.В. у присутності вже іншого призначеного захисника висунули офіційне звинувачення у вчиненні вбивства Халімана та злочинах 2001 років, надали постанову про притягнення як обвинуваченого та допитали у якості обвинуваченого.

19. 12 лютого 2001 року дружина Яременка подала скаргу до прокуратури міста Києва про те, що слідчий і працівники міліції піддали її чоловіка поганому поводженню з метою отримати зізнання у вбивстві Халімана. Вона також писала, що під час слідчої дії 2 лютого 2001 року Яременко О.В. відмовився від свого зізнання, і що адвокат Хівріч О.В. вимагав медичного обстеження Яременка О.В..

20. 14 лютого 2001 року прокуратура м. Києва передала скаргу до прокуратури Харківського району м. Києва.

21. 14 лютого адвокат Хівріч О.В. подав прокурору Харківського району м. Києва скаргу на рішення про його відсторонення від справи. Листом від 19 лютого 2001 року прокурор повідомив адвоката, що його відсторонення від справи відповідає статті 61 Кримінально-процесуального кодексу.

22. 28 лютого 2001 року прокурор Харківського району м. Києва відмовив у порушенні кримінальної справи за заявами про завдання тілесних ушкоджень Яременку О.В. Прокурор відзначив, що Яременко О.В. заперечував застосування до нього будь-якого фізичного насильства та що не було встановлено жодних доказів незаконних дій з боку працівників міліції.

23. 4 березня 2001 року Яременко О.В. подав скаргу до Генерального прокурора України, де стверджував, що 28 січня 2001 року працівники міліції примусили його зізнатися у вбивстві Халімана, а 2 лютого 2001 року – підписати відмову від адвоката Хівріча О.В, а також що слідчий прокуратури Горбатюк та працівники з Харківського районного відділку міліції попередили його, що він матиме проблеми, якщо відмовиться співпрацювати. Яременко О.В. просив Генерального прокуратура забезпечити об'єктивний розгляд його справи та допустити у справу як його захисника адвоката Хівріча О.В. Скарга була передана до прокуратури м. Києва, згодом – до Харківської районної прокуратури, де її передали слідчому Горбатюку для розгляду у контексті розслідування кримінальної справи щодо Яременка О.В.

24. 6 березня 2001 року адвокат Хівріч О.В. подав скаргу до прокуратури м. Києва на своє відсторонення. У відповіді від 13 квітня 2001 року прокуратура м. Києва вказала, що рішення про відсторонення адвоката було обґрунтованим, оскільки у матеріалах кримінальної справи є відмова від адвоката, підписана Яременком О.В.

25. 24 квітня 2001 року прокуратура Харківського району м. Києва повідомила Яременку О.В., що за його клопотанням адвокату Хіврічу О.В. дозволено повернутися до справи у якості його захисника.

26. 21, 23 та 24 червня 2001 року слідчий Горбатюк опитав трьох працівників міліції, які були названі Яременком О.В. Усі три заперечували, що вони застосовували до Яременка О.В. будь-який примус або інші незаконні дії. Будь-якого процесуального рішення за результатами цих допитів слідчим прийнято не було.

27. Після розгляду справи, апеляційний суд міста Києва 20 листопада 2001 року визнав Яременка О.В. винним у вбивстві Халімана та злочинах, вчинених у 2001 році, та засудив його до довічного позбавлення волі. Суд поклав у основу свого висновку про винуватість Яременка О.В. у вбивстві Халімана зізнання, отримані від Яременка під час досудового слідства, визнавши за ними «безперечне доказове значення».

28. Суд не прийняв до уваги заяви підсудних Яременка О.В. та Самойленка А.П. щодо недобровільності їх зізнань щодо вчинення ними злочину у 1998 році, пославшись на те, що ці «заяви перевірялись органами прокуратури» і «за результатами перевірки ... не було

добуто будь-яких даних, що підтверджували б факти порушення закону працівниками органів дізнання та слідства».

29. Суд не згадав порушення права Яременка на захист, особливо в контексті його допиту 1 лютого 2001 року без участі адвоката щодо діянь, які суд у вирокі кваліфікував, серед інших, за статтею 93 КК України.

30. 18 квітня 2002 року Верховний суд України залишив без змін вирок апеляційного суду. У відповідь на доводи Яременка щодо порушення його права на захист Верховний Суд у своїй ухвалі від 18 квітня 2002 року зазначив, що він не встановив доказів порушення права на захист або інших суттєвих порушень кримінально-процесуального закону, які можуть стати підставою для скасування вироку апеляційного суду.

5. Істотні порушення кримінально-процесуального закону, допущені під час винесення вироку

5.1. Використання доказів, отриманих внаслідок порушення права підсудного не свідчити проти себе

31. Стаття 62 Конституції передбачає, що «обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом...».

32. Стаття 63 Конституції передбачає, що «особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом».

33. Стаття 19 Конституції передбачає, що «ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством».

34. Стаття 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод не передбачає прямо право на мовчання та право не свідчити проти себе. Але згідно із усталеною практикою Європейського суду з прав людини ці права «є загальноновизнаними міжнародними стандартами, які лежать у основі поняття справедливого судового розгляду відповідно до статті 6. Їх сенс полягає, між іншим, у захисті обвинуваченого від неналежного примусу з боку влади, і тому сприяють уникненню помилок правосуддя та досягненню мети статті 6. Право не викривати себе, зокрема, передбачає, що обвинувачення у кримінальній справі намагатиметься довести своє звинувачення проти обвинуваченого, не звертаючись до доказів, отриманих методом примусу або тиску всупереч волі обвинуваченого

(див., наприклад, *Saunders v. the United Kingdom*, рішення від 17 грудня 1996 року)».

35. Відповідно до статті 22 Кримінально-процесуального кодексу України «забороняється домагатись показань обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у справі, шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів».

36. Статті 43 та 43-1 КПК України передбачають, що обвинувачений (підозрюваний) «має право ... відмовитися давати показання та відповідати на запитання».

37. Стаття 21 КПК України передбачає, що «особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор, суддя і суд зобов'язані ... надати підозрюваному, обвинуваченому і підсудному можливість захищатися встановленими законом засобами від пред'явленого обвинувачення...».

38. Статті 73 та 74 КПК України передбачають, що «визнання підозрюваним (обвинувачуваним) своєї вини може бути покладено в основу обвинувачення лише при підтвердженні цього визнання сукупністю доказів, що є в справі».

39. Стаття 370 КПК України передбачає, що «істотним порушенням вимог кримінально-процесуального закону є такі порушення вимог цього Кодексу, які перешкодили чи могли перешкодити суду повно та всебічно розглянути справу і постановити законний, обґрунтований і справедливий вирок чи постанову».

40. У справі за звинуваченням Яременка О.В. у вчиненні вбивства Халімана суди першої та касаційної інстанції поклали в основу своїх висновків показання Яременка О.В., які він давав на досудових стадіях процесу і де він визнавав свою вину у вчиненні цього злочину.

41. Однак, суди першої та касаційної інстанції не зважили на ті докази у справі, які свідчили про те, що ці зізнання були отримані внаслідок відвертого порушення права зберігати мовчання і не викривати себе.

42. Зокрема, примушення до зізнання доводилося тим, що адвокат, який порадив Яременку О.В. скористатися цими правами, захищеними і Конституцією, і законодавством України, був саме за це відсторонений від справи.

43. Також примушування Яременка О.В. до викриття себе у вчиненні злочину не було виключене через те, що під час досудового та судового слідства Яременко О.В. (та його близькі) постійно стверд-

жували, що зізнання від нього були отримані внаслідок застосування катування та нелюдського поводження.

44. Наявність таких заяв вимагала від суду ретельно перевірити обставини отримання зізнання.

45. Однак суди першої та касаційної інстанції не звернули увагу на те, що розслідування за заявами про погане поводження не було незалежним, оскільки воно проводилося слідчим Горбатюком, якого Яременко О.В. у своїх заявах називав як особу, що безпосередньо причетна до поганого поводження з ним. Незважаючи на це суди першої та касаційної інстанції визнали задовільним розслідування злочину, яке було проведено одним із можливої спільників цього злочину.

46. Крім того, хоча адвокатом Хіврічем О.В. ще 2 лютого 2001 року було подане клопотання про проведення медичного обстеження Яременка О.В. для належного документування можливих тілесних ушкоджень, обстеження так і не було здійснене. Лише 9 лютого 2001 року Яременку задали запитання щодо наявності в нього тілесних ушкоджень, які до того часу вже зникли. Таким чином, навіть найнеобхідніші дії з розслідування заяв Яременка щодо застосування до нього протизаконного насильства не були зроблені.

47. Європейським судом було встановлено, що через невиконання компетентними органами влади обов'язку розслідувати заяви Яременка О.В. стало неможливо остаточно встановити, чи не були ці показання отримані за допомогою катувань чи нелюдського поводження. Така сукупність обставин привела до висновку, що показання з'явилися в обставинах, які давали вагомі підстави вважати, що вони отримані всупереч волі Яременка О.В.

48. У разі неможливості спростувати поза розумним сумнівом таке протиправне поводження із обвинуваченим (підозрюваним), суди відповідно до статті 62 Конституції мали виключити сумнівні зізнання і не використовувати їх на обґрунтування своїх висновків про винуватість підсудного.

49. Крім того, за висновком Європейського суду, неймовірна схожість між свідченнями Яременка О.В. та Самойленка А.П., які вони давали більш ніж через два роки після подій, «породжує підозру, що їхні свідчення були добре узгоджені». Але національні суди вважали цю неймовірну схожість незаперечним доказом достовірності свідчень і поклали їх у основу засудження Яременка за вбивство Халімана.

50. Більше того, всупереч статтям 73 та 74 КПК України зізнання Яременка О.В. та Самойленка А.П. були покладені в основу вироку, незважаючи на те, що вони не були підтверджені жодними іншими доказами.

5.2. Використання доказів, отриманих від підсудного внаслідок істотного порушення його права на захист

51. Стаття 29 Конституції України передбачає, що «...кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника».

52. Стаття 59 Конституції гарантує, що «кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав».

53. Стаття 63 Конституції передбачає, що «підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист».

54. Стаття 370 КПК України передбачає, що «...вирок (постанову) в усякому разі належить скасувати, якщо: ... 3) порушено право обвинуваченого на захист;...»

55. Стаття 21 КПК України встановлює, що «підозрюваному, обвинуваченому і підсудному забезпечується право на захист».

56. Згідно зі статтею 45 КПК України «участь захисника при провадженні дізнання, досудового слідства і в розгляді кримінальної справи в суді першої інстанції є обов'язковою: ... 4) коли санкція статті, за якою кваліфікується злочин, передбачає довічне ув'язнення — з моменту затримання особи чи пред'явлення їй обвинувачення;...»

57. Відповідно до статті 46 КПК України:

«Підозрюваний, обвинувачений і підсудний мають право в будь-який момент провадження у справі відмовитися від запрошеного чи призначеного захисника. Відмова допускається лише з ініціативи підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного і не позбавляє його права запросити того ж чи іншого захисника в подальших стадіях процесу.

<...>

Відмова від захисника у випадках, зазначених у статті 45 цього Кодексу, може бути прийнята лише коли підозрюваний, обвинувачений, під-

судний, засуджений чи виправданий обґрунтовують її мотивами, які особа, що провадить дізнання, слідчий, суд визнають такими, що заслуговують на увагу. У цьому випадку захисник замінюється іншим в порядку, передбаченому частиною четвертою цієї статті».

58. У цій справі захисник, обраний Яременко О.В., був відсторонений від участі у справі, як тільки Яременко А.В. відмовився від свого зізнання у вбивстві Халімана.

59. Більше того, аби отримати можливість допитати Яременка О.В. без захисника, орган досудового розслідування довільно кваліфікував вбивство Халімана за частиною 3 статті 101 Кримінального кодексу України (тяжке тілесне ушкодження, внаслідок якого сталася смерть потерпілого), а одразу після того, як під час допиту було отримане зізнання у злочині, змінив кваліфікацію злочину на статтю 93 КК України (умисне вбивство при обтяжуючих обставинах).

60. Внаслідок такого маніпулювання кваліфікацією злочину Яременко О.А. був позбавлений права на обов'язкову участь захисника, гарантованого статтею 45 КПК України, яка – у сукупності із іншими положеннями КПК України – не дозволяла допитувати підозрюваного (обвинуваченого) щодо злочинів, які передбачали у якості покарання смертну кару.

61. У своєму вирокі суд не прийняв до уваги доводи щодо порушення права Яременка О.В. на захист внаслідок відсторонення адвоката та допиту без участі адвоката щодо причетності Яременка до вбивства Халімана. Суд навіть не згадав про ці факти у своєму вирокі. Суд також не надав значення заявам Яременка О.В. про застосування до нього насильства з метою отримання відмови від адвоката.

62. У своєму рішенні Європейський суд з прав людини зазначив, що він «вражений тим, як внаслідок» такого методу «заявник був позбавлений можливості скористатися вимогою обов'язкового представництва і був поставлений у ситуацію, у якій, як він стверджує, він був примушений до відмови від свого права на адвоката і до викриття себе» (§ 88 рішення).

63. Крім того, суди першої та касаційної інстанції не звернули уваги на доводи Яременка О.В. про те, що два інших призначених у справі захисника лише номінально виконували свої функції, оскільки навіть жодного разу не зустрілися із Яременком О.В. наодинці, а бачили його лише під час слідчих дій. За таких обставин не можна казати,

що участь інших захисників, призначених слідчим, виправила порушення права Яременка О.В. на захист, спричиненого відстороненням адвоката Хівріча О.В. та наступним допитом без участі захисника.

6. Обсяг вироку, що має бути скасований

64. Вирок апеляційного суду м. Києва від 20 листопада 2001 року має бути скасований у частині засудження та призначення покарання за:

- ◆ статтею 93 пунктами «а», «е», «і», «з» Кримінального кодексу України в редакції 1960 року;
- ◆ статтею 142 частиною 3 КК в редакції 1960 року;
- ◆ статтею 86 частиною 2 КК в редакції 1960 року;
- ◆ статтею 145 частиною 2 КК в редакції 1960 року.

65. Яременко О.В. засуджений за пунктами «а», «е», «і», «з» статті 93 Кримінального кодексу України 1960 року за сукупністю двох злочинів, в яких суд його визнав винним:

- ◆ вбивства Халімана 22 серпня 1998 року та
- ◆ вбивства Матвієнка 26 січня 2001 року.

Таким чином, при кваліфікації вбивства 26 січня 2001 року та призначенні покарання суд виходив з того, що Яременко визнаний винним у вчиненні вбивства 22 серпня 1998 року, і додав у якості обтяжуючої обставину, передбачену пунктом «з», тобто «вбивство, вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство».

66. Яременко також засуджений за частиною 3 статті 142 Кримінального кодексу України 1960 року за сукупністю злочинів, в яких суд його визнав винним:

- ◆ розбійний напад на Халімана 22 серпня 1998 року,
- ◆ розбійний напад Матвієнка 26 січня 2001 року, та
- ◆ розбійний напад на Козиря 26 січня 2001 року

Суд, призначаючи покарання за частиною 3 статті 142 КК України 1960 року прийняв до уваги вчинення розбійного нападу «особою, яка раніше вчинила розбій», оскільки виходив з того, що Яременко винний у розбійному нападі на Халімана 22 серпня 1998 року.

67. Також суд при призначенні покарання за частиною 2 статті 145 КК України 1960 року прийняв до уваги визнання заявника винним не тільки у знищенні 26 січня 2001 року автомобіля, яким

керував Матвієнко, а також і у знищенні 22 серпня 1998 року автомобіля, що належав Халіману.

68. Кваліфікуючи дії Яременка О.В. за частиною 2 статті 86 КК України 1960 року та призначаючи йому покарання, суд врахував, що розбійний напад Матвієнка 26 січня 2001 року з метою заволодіння автомобілем було вчинено «особою, яка раніше вчинила розбій з метою заволодіння ... індивідуальним майном громадян», виходячи з визнання Яременка винним у розбійному нападі на Халімана.

69. Таким чином, визнання Яременка О.В. винним у вчиненні злочинів, об'єднаних подіями 22 серпня 1998 року, суттєво вплинуло на кваліфікацію інших його дій та на призначене судом покарання. Ступінь цього впливу неможливо визначати на підставі тексту вироку 20 листопада 2001 року.

Прошу на підставі доводів, викладених вище, та керуючись пунктом (2) частини 1 статті 400-4, частиною 2 статті 400-7, статтею 398 КПК України, пунктом (а) частини 2 статті 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» зробити подання про внесення на судовий розгляд клопотання про перегляд вироку апеляційного суду м. Києва від 20 листопада 2001 року та ухвали Верховного Суду України від 18 квітня 2002 року.

Прошу суд на спільному засіданні судових палат Верховного Суду України на підставі доводів, викладених вище, та керуючись статтями 19, 29, 59, 62, 63 Конституції, статтею 6 § 1 та 3(с) Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, статтями 21, 22, 43, 43-1, 45, 46, 73, 74, 370, 396, 398 КПК України скасувати вирок апеляційного суду м. Києва від 20 листопада 2001 року та ухвалу Верховного Суду України від 18 квітня 2002 року в частині засудження Яременка О.В. та призначення йому покарання за:

- ◆ статтею 93 пунктами «а», «е», «і», «з» Кримінального кодексу України в редакції 1960 року;
- ◆ статтею 142 частиною 3 КК в редакції 1960 року;
- ◆ статтею 86 частиною 2 КК в редакції 1960 року;
- ◆ статтею 145 частиною 2 КК в редакції 1960 року.

Прошу суд провести засідання за участі засудженого Яременка О.В.

СПРАВА ОЛЕКСАНДРА ЯРЕМЕНКА

ДОДАТОК:

1. Копія свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю
2. Копія довіреності Яременка О.В.
3. Копія рішення Європейського суду з прав людини від 12 червня 2008 року
4. Переклад рішення Європейського суду з прав людини від 12 червня 2008 року українською мовою

А.П. Буценко, адвокат

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ВЕРХОВНОГО СУДА УКРАИНЫ ОТ 31 ИЮЛЯ 2009 ГОДА ПО ДЕЛУ ЯРЕМЕНКО А.В., ПРИНЯТОЕ В ПОРЯДКЕ ИСКЛЮЧИТЕЛЬНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Аркадий Бущенко, адвокат

Решение Верховного Суда по делу Александра Яременко могло стать целительным для украинского уголовного правосудия, которое давно и прочно находится в глубоком кризисе. Увы, Верховный Суд, имея блестящий шанс содействовать выздоровлению уголовной юстиции, умудрился углубить этот кризис настолько, что стал очевидным распад украинского судопроизводства, невольно вызывающий мысли о его принудительной эвтаназии.

Верховный Суд продемонстрировал, что он не только не имеет представления о принципах справедливого судопроизводства, но и не умеет читать решения Европейского суда, в которых эти принципы растолкованы в форме, доступной даже не очень искушенным в юриспруденции людям. Более того, Верховный Суд внес огромный вклад в культуру презрения к решениям Европейского суда и вообще к каким-либо правовым идеям, касающимся справедливости. Ущерб, нанесенный этим решением, думаю, будет иметь многолетние последствия для правосудия, и будущим деятелям правосудия придется приложить немало усилий, для того, чтобы хоть как-то нейтрализовать эффект, вызванный этим решением суда.

Коротко: В деле *«Яременко против Украины»* Европейским судом установлено, что компетентные органы Украины не провели надлежащего расследования утверждений Александра Яременко о примененных к нему пытках с целью получить признание, а вместо

СПРАВА ОЛЕКСАНДРА ЯРЕМЕНКА

этого использовали признания, полученные при невыясненных обстоятельствах, в обоснование его вины. Также установлено, что эти признания были получены с нарушением права хранить молчание и права на защиту. Европейский суд также установил, что «осуждение заявителя за преступление 1998 года основывалось главным образом на его признании» (§ 86), которое «не было подтверждено другими доказательствами» (§ 79), и принял во внимание, что «не было проведено никакого адекватного расследования по жалобам заявителя о том, что показания были получены незаконным способом» (§ 80). Об этом шла речь в ходатайства адвоката о пересмотре дела. А теперь внимание, слово Верховному Суду Украины.

ВЕРХОВНИЙ СУД УКРАЇНИ
УХВАЛА
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

Верховний Суд України на спільному засіданні Судової палати у кримінальних справах та Військової судової колегії

під головуванням голови **Короткевича М.Є.**
Судової палати у кримінальних справах
Верховного Суду України

за участю:

заступника **Кудрявцева В. В.**
Генерального прокурора України

та захисника — **адвоката Буценка А.П.**

розглянув 31 липня 2009 року в місті Києві кримінальну справу за клопотанням заступника Генерального прокурора України та захисника Буценка А.П., внесеними за поданням п'яти суддів, про перегляд у порядку виключного провадження вироку Апеляційного суду міста Києва від 20 листопада 2001 року щодо Яременка О.В. та Самойленка А.П.

Цим вироком засуджено:

Яременка Олександра Володимировича, 21 жовтня 1976 року народження, раніше не судимого на підставі ст. 55 КК України 1960 р. — за пунктами «а», «е», «і», «з» ст. 93 КК України 1960 року до довічного позбавлення волі з конфіскацією всього майна, яке належить засудженому на праві власності;

- за ч. 3 ст. 142 КК України 1960 року на 13 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна, яке належить засудженому на праві власності;
- за ч. 2 ст. 86 КК України 1960 року на 13 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна, яке належить засудженому на праві власності;
- за ч. 3 ст. 215-3 КК України 1960 року (в редакції від 21 вересня 2000 року) на 10 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна, яке належить засудженому на праві власності;
- за ч. 2 ст. 194 КК України 2001 року на 10 років позбавлення волі;
- за ч. 2 ст. 145 КК України 1960 року на 10 років позбавлення волі;
- за ч. 3 ст. 101 КК України 1960 року на 10 років позбавлення волі;
- за ч. 3 ст. 185 КК України 2001 року на 4 роки позбавлення волі.

На підставі ст. 42 КК України 1960 року Яременку О.В. за сукупністю злочинів призначено остаточне покарання у виді довічного позбавлення волі з конфіскацією всього майна, яке належить засудженому на праві власності;

Самойленка Анатолія Петровича, 6 жовтня 1974 року народження, раніше судимого 28 травня 1999 року за ч. 2 ст. 17 і ч. 2 ст. 140 КК України на 3 роки позбавлення волі з відстрочкою виконання вироку строком на 2 роки зі сплатою штрафу в розмірі 40 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян

- за пунктами «а», «і» ст. 93 КК України 1960 року на 15 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна, яке належить засудженому на праві власності;
- за ч. 3 ст. 142 КК України 1960 року на 13 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна, яке належить засудженому на праві власності;
- за ч. 2 ст. 145 КК України 1960 року на 10 років позбавлення волі, на підставі ч. 3 ст. 42 КК України 1960 року за сукупністю злочинів, Самойленку А.П. призначено покарання у вигляді 15 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна, яке належить засудженому на праві власності;

- за пунктами «а», «е», «і», «з» ст. 93 КК України 1960 року до довічного позбавлення волі з конфіскацією всього майна, яке належить засудженому на праві власності;
- за ч. 2 ст. 86 КК України 1960 року на 13 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна, яке належить засудженому на праві власності;
- за ч. 3 ст. 215-3 КК України 1960 року (в редакції від 21 вересня 2000 року) на 10 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна, яке належить засудженому на праві власності;
- за ч. 2 ст. 194 КК України 2001 року на 10 років позбавлення волі;
- за ч. 3 ст. 101 КК України 1960 року на 10 років позбавлення волі;
- за ч. 3 ст. 185 КК України 2001 року на 4 роки позбавлення волі.

На підставі ст. 42 КК України 1960 року Самойленку А.П. за сукупністю злочинів призначено покарання у виді довічного позбавлення волі з конфіскацією всього майна, яке належить засудженому на праві власності.

На підставі ст. 43 КК України 1960 року за сукупністю вироків Самойленку А.П. призначено остаточне покарання у вигляді довічного позбавлення волі з конфіскацією всього майна, яке належить засудженому на праві власності.

Цим же вирокком засуджено до позбавлення волі на певні строки Яременка В.І., Кисіля О.П., Оксентюка А.В., судові рішення щодо яких не оспорюються.

Ухвалою колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 18 квітня 2002 року вирок суду щодо Яременка О.В. і Самойленка А.П. залишено без зміни.

Яременка О.В. та Самойленка А.П. визнано судом винними і засуджено за злочини, вчинені ними за таких обставин.

У ніч на 22 серпня 1998 року вони за попередньою змовою між собою в селі Бортничі міста Києва з метою заволодіння майном вчинили напад на водія Халімана В.В. та умисне вбивство останнього. При цьому Самойленко А.П. ножем завдав удари в голову та шию Халіману В.В., а Яременко О.В. – удари викруткою потерпілому по тулубу.

Побачивши, що Халіман В.В. подає ознаки життя, Самойленко А.П. з багажного відділення автомобіля дістав ключ, яким завдав потерпілому не менше 5 ударів по голові. Від отриманих тілесних ушкоджень Халіман В.В. помер на місці вчинення злочину. Після вбивства засуджені заволоділи грішми та набором ключів у кейсі потерпілого, а потім з метою приховання слідів злочину автомобіль спалили.

У ніч на 26 січня 2001 року Яременко О.В., Самойленко А.П. та Яременко В.І. вчинили крадіжку майна громадянина Шкари Г.М. на загальну суму 2 081,50 грн., яке перевезли автомобілем-таксі до Яременків додому, де воно зберігалось до вилучення їх працівниками міліції. Залишивши в автомобілі-таксі частину металевого посуду, Яременко О.В. та Самойленко А.П. запропонували водію за додаткову плату підвезти їх до місця прийому кольорових металів у с. Бортничі. Маючи умисел на заволодіння майном водія таксі Матвієнка А.В., Яременко О.В. та Самойленко А.П. домовились вчинити розбійний напад на Матвієнка А.В. та вбити його. 26 січня 2001 року близько 4-ої години прибувши в безлюдне місце в селі Бортничі, вони напали на потерпілого: згідно з розподілом ролей Самойленко А.П. накинув водію на шию мотузку та почав душити і бити Матвієнка А.В. по тулубу, намагаючись таким чином подолати його опір, а потім разом з Яременком О.В. перекинули тіло водія з переднього сидіння на заднє, після чого Самойленко А.П. пересів за кермо автомобіля і вони виїхали в район вулиці Березневої с. Бортничі. Прибувши на пустир, засуджені витягнули Матвієнка А.В. із автомобіля, знайшли у нього 170 грн. і таксометром «Елтакс-01 ФТ» вартістю 1 200 грн., якими заволодів Яременко О.В.

З метою приховання слідів злочинів, Самойленко А.П. та Яременко О.В. поклали Матвієнка А.В. у салон автомобіля і спалили його разом з автомобілем. Знищенням автомобіля ТОВ «Касан-Авто» заподіяно майнової шкоди на суму 28 897,07 грн.

26 січня 2001 року близько 0 годин Оксентюк А.В. та Кисіль О.П. на ґрунті виниклих особистих неприязних стосунків спричинили тяжкі тілесні ушкодження потерпілому Козиру В.В., який після побиття пішов від місця події. Близько 1-ої години його зустріли Яременко О.В. та Самойленко А.П., які оцінили стан Козира В.В. і вчинили на нього напад з метою заволодіння майном. При цьому, Яременко О.В. зі значною силою ліктем правої руки ударив потер-

пілого в праву частину обличчя, від якого останній упав на землю, а Самойленко А.П. – ударив потерпілого ногою в область голови. Спільними діями Оксентюка А.В., Кисіля О.П., Яременка О.В. та Самойленка А.П. Козиру В.В. були заподіяні тяжкі тілесні ушкодження, від яких настала його смерть.

У клопотанні про перегляд судових рішень з підстав, передбачених п. 2 ч. 1 ст. 400-4 КПК України, заступник Генерального прокурора України вказує на те, що за рішенням Європейського суду з прав людини від 12 вересня 2008 року (далі – рішення) у справі за обвинуваченням Яременка О.В. констатовано порушення пунктів 1 і 3(с) статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) – засуджений Яременко О.В. був позбавлений можливості здійснювати захист своїх прав і законних інтересів за допомогою захисника, обраного на власний розсуд, при написанні явки з повинною та під час дачі ним показань 2 лютого 2001 року в якості підозрюваного. Тому просить судові рішення змінити, виключити із мотивувальної частини судових рішень посилання як на докази винуватості Яременка О.В. за епізодом вбивства Халімана В.В. – явки з повинною Яременка О.В. від 29 січня 2001 року та протоколу його допиту від 2 лютого 2001 року у якості підозрюваного. У решті прокурор вважає судові рішення законними і обґрунтованими.

Захисник – адвокат Бущенко А.П. у клопотанні про перегляд судових рішень щодо Яременка О.В. у порядку виключного провадження вказує на те, що суд, обґрунтовуючи висновки про доведеність винуватості Яременка О.В. у вчиненні вбивства Халімана В.В., послався на докази, які були зібрані з порушенням його права на захист, і на те, що належним чином не були перевірені заяви Яременка О.В. щодо застосування до нього недозволених методів ведення слідства. Тому захисник просить скасувати судові рішення, а справу направити на нове розслідування.

Про порушення кримінально-процесуального закону зазначено і в поданні, підписаному п'ятьма суддями судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України Канигіної Г.В., пояснення захисника – адвоката Бущенко А.П. про скасування судових рішень щодо Яременка О.В. і направлення справи на нове розслідування, думку прокурора Кудрявцева В.В., який під-

тримав своє клопотання про виключення із мотивувальної частини судових рішень посилання як на докази винуватості Яременка О.В. за епізодом убивства Халімана В.В. — його явки з повинною та його показання у якості підозрюваного, оскільки ці докази за рішенням Європейського суду з прав людини були зібрані з порушенням права Яременка О.В. на захист — без участі захисника, при цьому вказав на те, що в матеріалах справи зібрано достатньо інших доказів, що підтверджують винність Яременка О.В. по епізоду вбивства Халімана О.В., а тому вважав, що немає підстав для скасування судових рішень щодо Яременка О.В. в повному обсязі з направленням справи на нове розслідування, як про це ставиться питання у клопотанні захисника Бушенка А.П., судді Судової палати у кримінальних справах та Військової колегії Верховного Суду України, обговоривши доводи клопотань прокурора і захисника, перевіrivши матеріали справи та враховуючи рішення Європейського суду з прав людини, постановлене у цій справі, щодо Яременка О.В., вважають, що клопотання заступника Генерального прокурора України підлягає задоволенню, а захисника — адвоката Бушенка А.П. — частковому задоволенню з наступних підстав:

Як убачається із вироку, суд на підтвердження винуватості Яременка О.В. по епізоду від 22 серпня 1998 року вбивства Халімана В.В. послався як на докази його вини — явку з повинною та показання під час його допиту як підозрюваного 2 лютого 2001 року.

Європейський суд з прав людини, розглянувши заяву засудженого Яременка О.В., у своєму рішенні від 12 вересня 2008 року зазначив, що у справі за обвинуваченням Яременка О.В. допущено порушення пунктів 1 і 3(с) статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а саме було порушено його право на захист — зізнання у вчиненні злочину і явка з повинною Яременком О.В. написані за відсутності захисника та його допит як підозрюваного за ч. 3 ст. 101 КК України за епізодом убивства Халімана В.В. відбувався без участі захисника при наявності ознак злочину, передбаченого ст. 93 КК України 1960 року.

При перегляді даної справи, судді на спільному засіданні дійшли висновку, що явка з повинною і показання Яременка О.В. під час допиту як підозрюваного по епізоду вбивства Халімана В.В. не можуть вважатися допустимими доказами, що підтверджують винуватість

Яременка О.В. по цьому епізоду, оскільки вони були одержані з порушенням вимог кримінально-процесуального закону.

За таких обставин вони підлягають виключенню з переліку доказів обвинувачення Яременка О.В. по цьому епізоду злочинних дій.

Разом з тим, виключення цих доказів із судових рішень істотно не впливає на правильність висновку суду про доведеність винуватості Яременка О.В. за епізодом вбивства Халімана В.В., оскільки в матеріалах справи є інші докази, які підтверджують його винуватість у цьому злочині.

Зокрема, Яременко О.В. та Самойленко А.П. під час проведення відтворення обстановки та обставин події за участю захисників, понятих на місці вчинення вбивства показали та пояснили, за яких обставин 22 серпня 1998 року вони разом вчинили вбивство Халімана В.В. і про роль кожного з них: що Яременко О.В. завдав удари потерпілому викруткою, а Самойленко А.П. – ножем та заволодіння ними з багажника автомобіля Халімана В.В. набором ключів в кейсі (т. 3 а. с. 228-234, 142-145); показаннями під час допиту Яременка О.В. і Самойленка А.П. як обвинувачених, що проводився за участю їх захисників, вони також визнавали себе винними у скоєнні умисного вбивства Халімана В.В. (т. 3 а. с. 155-164, 239-242). Ці показання Яременка О.В. і Самойленка А.П. узгоджуються з даними протоколу огляду місця події, під час якого виявлено згорілий автомобіль Халімана В.В. та труп останнього, з показаннями свідків Литвиненка і Касіяна про те, що кейс з набором ключів належав Халіману В.В., свідка Дибеляка П.В. про те, що кейс з набором ключів у 1998 році йому залишив Самойленко А.П., з даними протоколу вилучення речового доказу – кейсу з набором ключів, з даними висновку судово-медичної експертизи, якою встановлено, що виявлені на трупі Халімана В.В. рани частково заподіяні викруткою, а інша частина – ножем (т. 2 а. с. 5-14, 15-16, 128, 131, 133, 147-150, 151-162).

Посилання на те, що перевірку заяв про застосування недозволених методів ведення слідства до Яременка О.В. проведено поверхово, неналежним чином, не відповідають матеріалам справи. Зі справи вбачається, що прокуратурою під час перевірки наведених у заявах фактів про застосування до Яременка О.В. недозволених методів ведення слідства, допитано всіх працівників органів дізнання і слідства, які мали причетність до проведення процесуальних дій з Яре-

СПРАВА ОЛЕКСАНДРА ЯРЕМЕНКА

менком О.В. Оскільки ці факти свого підтвердження не знайшли, то в порушенні кримінальної справи відносно працівників міліції, які мали відношення до затримання Яременка О.В. і розслідування справи, відмовлено. Така заява з боку Яременка О.В. перевірялася під час судового розгляду справи, де також були допитані працівники карного розшуку та слідчі, які виконували з ним процесуальні дії, але свого підтвердження не знайшло, що на Яременка О.В. під час досудового слідства чинився фізичний чи психічний тиск щодо визнання ним своєї вини у вчиненні злочину. Крім того, 8 червня 2001 року Яременко О.В., будучи допитаний як обвинувачений, за участю захисника Хівріча О.В., запрошеного за його бажанням, дав пояснення, що слідчі міліції та прокуратури не застосовували до нього фізичного насильства.

За таких обставин суддями спільного засідання не встановлено істотних порушень вимог кримінально-процесуального закону, які б були підставами для скасування судових рішень щодо засудженого Яременка О.В., а тому не має і підстав для скасування судових рішень в порядку ст. 395 КПК України щодо засудженого Самойленка А.П., як про це ставилося питання у поданні суддів.

Виходячи з наведеного та керуючись статтями 400-4, 400-10 КПК України, Верховний Суд України

УХВАЛИВ:

клопотання заступника Генерального прокурора України задовольнити, клопотання захисника Буценка А.П. задовольнити частково.

Вирок Апеляційного суду міста Києва від 20 листопада 2001 року та ухвалу колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 18 квітня 2002 року щодо Яременка Олександра Володимировича змінити, виключити із мотивувальної частини цих рішень посилання як на докази його винуватості за епізодом вбивства Халімана В.В. — явку з повинною Яременка О.В. від 29 січня 2001 року та його показання за протоколом допиту в якості підозрюваного від 2 лютого 2001 року.

Головуючий	М.Є. Короткевич
Суддя-доповідач	Г.В. Канигіна

ВЕРХОВНИЙ СУД ЗАОХОЧУЄ ТОРТУРИ?

Володимир Бацунов

Олександр Яременко був затриманий за обвинуваченням у злочинах, що були скоєні 2001 року. За деякий час по арешті до Яременка прийшов оперативний працівник, який займався вбивством таксиста, скоєним в 1998 році. Після «розмови» з'явилися «визнавальні» показання Яременка в причетності до того вбивства. Причому, під час розмови з оперативником, Яременку ставилося за провину «заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого», що є менш тяжким злочином, ніж вбивство й не потребує обов'язкової участі захисника (при обвинуваченні у вбивстві з обтяжувальними обставинами участь захисника є обов'язковою). Яременка допитали без участі адвоката, причому в матеріалах справи є документ, у якому йдеться, що, мовляв, Яременко відмовився від участі адвоката сам. Того ж дня справу було перекваліфіковано у «вбивство з обтяжувальними обставинами». Пізніше, у присутності адвоката, Яременко відмовився від цього зізнання, заявивши, що воно було зроблене під примусом, після чого адвоката усунули з формулою, що «він перешкоджав своєму клієнту зізнатися у скоєнні злочину».

Яременко був присуджений на довічне ув'язнення. Після того, як всі його спроби знайти справедливість у національних судах зазнали фіаска, він звернувся зі скаргою до Європейського Суду з прав людини. Трюк зі зміною формули обвинувачення та допитом без участі адвоката обурих Європейський Суд, який визнав це грубим порушення права на захист, тим більше, що українське законодавство передбачає обов'язкову участь захисника, а маніпулюючи обвинуваченням на такий спосіб владні органи просто обійшли цю вимогу законодавства. Скарги Яременка не були належним чином

розглянуті, й суди не повинні були брати до уваги докази, отримані за таких сумнівних обставин. Було порушено право Яременка зберігати мовчання, а дотримання цього права вважається однією з найсуттєвіших гарантій справедливості процесу. Справу в Європейському Суді Яременко виграв. І не лише за 6-ою статтею Конвенції Ради Європи про захист прав і основних свобод людини (право на справедливий судовий розгляд), але й за статтею 3-ю (заборона катувань): хоча Європейський Суд і не зміг з'ясувати, чи були застосовані тортури, він визначив, що не було проведено належного розслідування скарг на їх застосування. Верховний Суд України при перегляді справи фактично проігнорував рішення Європейського Суду і залишив вирок про довічне ув'язнення Яременка чинним.

Ситуацію коментує Аркадій Бущенко, адвокат, член Харківської правозахисної групи, представник Олександра Яременка у Верховнім Суді.

– Виконання рішень Європейського Суду – це настільки зрозуміла й затверджена практика, що ні в кого не виникало й сумніву, що таке рішення може бути не виконане. Проте Верховний Суд зробив якийсь малозрозумілий з погляду логіки крок. Він постановив вилучити з судових рішень усі посилання на докази, що були отримані з порушенням процедури, а самі рішення залишити чинними. Але-ж єдиним прийнятним виконанням рішення Європейського Суду було б надання Яременку можливості отримати нову судову розправу.

– *Чи існують ще які-небудь докази вини Яременка?*

– Є визнавальні показання його співобвинуваченого С., також отримані під примусом. Європейський Суд звернув увагу на те, що показання Яременка та С., дані по двох роках після подій, на диво схожі між собою, навіть у дрібницях, а це доводить, що вони були добре скоординовані слідчими. Крім того, зізнання Яременка були головним доказом обвинувачення, не підтвердженими іншими матеріалами, про що прямо сказано в рішенні Європейського Суду. Проте Верховний Суд України визнав, що має право переглядати його рішення, тим самим фактично порушуючи національний закон: і Конституцію України, і Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини». Таке відверте й зухвале саботування рішень Європейського Суду виявляє

підрив загальних принципів будування Конвенції про захист прав людини та основних свобод, європейської юрисдикції взагалі.

— *Яких заходів Ви гадаєте вжити далі?*

Безумовно, перше, що я зроблю після того, як отримаю письмове рішення Верховного Суду, повідомлю відповідний департамент Комітету Міністрів Ради Європи, що рішення в цій справі так і не було виконано. Можливо, це викличе певний міжнародний тиск на наш Верховний Суд. Однак вірогідність того, що Верховний Суд знову візьметься до розгляду цієї справи, невелика, хоча б мені цього дуже хотілося, і я постараюся примусити його до цього будь-якою ціною. Звісно, це буде для нього дуже принизливо.

— *Що означають для України такі дії Верховного Суду?*

— Це, звичайно, стидовище — не прочитати рішення Європейського Суду, не зрозуміти, що воно означає, вийти за межі своєї компетенції,— а Верховний Суд у даному випадку вийшов за межі своєї компетенції, «оцінивши факти», на що не мав права в даному судовому розгляді. Загалом, така висока судова інстанція як Верховний Суд не повинна ставити себе у таке ганебне й принизливе становище.

— *А політичні наслідки?*

Гадаю, вони будуть вельми неприємними для нашого уряду, оскільки йому доведеться складати звіт перед відповідним департаментом Комітету Міністрів Ради Європи про те, чому ті чи інші рішення не виконуються. Що він зможе сказати крім того, що в нас отакий Верховний Суд, і ми з ним нічого не можемо зробити, тому що він Верховний, і доки в Україні буде оцей Верховний Суд, ми не зможемо виконувати постанови Європейського Суду?

— *Які, на вашу думку, причини такої поведінки Верховного Суду? Амбіції, недоумство, бажання поставити себе вище за Європу, нерозуміння?*

— Це може бути з нерозуміння. А може бути від бажання законсервувати систему, бо насправді постанова Європейського Суду

в справі «Яременко проти України» вимагала кардинальної зміни системи.

Верховний Суд виявив абсолютну незацікавленість у будь-яких змінах у сучасному українському судочинстві, показавши, що його все влаштовує. Ігнорування рішення Європейського Суду у справі «Яременко проти України» — це, фактично, відверте заохочення катувань, заохочення порушення права на захист. Так це й буде сприйнято нижчими інстанціями: і судами, і прокуратурою, і міліцією. А це ж був чудовий, блискучий шанс для Верховного Суду України радикально змінити кримінальне судочинство, «застовпивши» даним прецедентом ряд головних принципів, давши вказівки до керування нижчим судам.

Висновок напрошується сам собою: будь-що міняти в своїй роботі, в підході до виконання своїх обов'язків взагалі Верховний Суд не збирається. Відверте нехтування постановою Європейського Суду в даній справі шкодить, щоб не сказати інакше, іміджу України, у черговий раз репрезентуючи її на міжнародній арені як державу, в якій порушуються фундаментальні права людини, діють несправедливі суди, а реальні можливості покращити ситуацію відкидаються. Дійсно, навіщо щось міняти, коли й так усе влаштовує? Шкода, адже така поведінка — це не просто топтання на місці і спроба зафіксувати систему в найгірших і найнебезпечніших її проявах. Головне — страждають несправедливо осуджені люди, їх рідні й близькі. І кінця-краю цьому не буде доти, поки не станеться кардинальних змін в головах відповідальних за це представників високих інстанцій, в тому числі й Верховного Суду України.

ВЕРХОВНИЙ СУД УКРАЇНИ: НЕПОВАГА ДО ПРАВОСУДДЯ?!

Євген Захаров, спеціально для «Дзеркала тижня»

Сильна і незалежна судова влада є головною передумовою дотримання прав людини та основних свобод. Відсутність поваги до правосуддя, механізмів підтримки незалежності судів, їхнього авторитету перетворюють захист прав людини на ілюзію. Коли не працюють суди, залишається тільки кричати, сподіваючись пробудити совість сильних миру сього і звернути їхню увагу на brutальні порушення прав людини.

Хто тільки не заміряється на авторитет правосуддя! Найвищі посадові особи держави постійно дозволяють собі не виконувати судові рішення, порушувати їх, ображати усіх суддів разом, називаючи їх мафією, хоча мають на увазі тих, що були спіймані на гарячому або ухвалили неадекватні рішення... Суддів весь час тримають на короткому повідці, постійно недофінансуючи судову систему. Звідки ж візьметься повага до правосуддя?

Тому я був завжди категорично проти (в наших українських реаліях!) будь-яких дій правозахисників, що підривали інститут правосуддя, — пікетів біля судів, інших засобів тиску на суд тощо. Ви програли суд? Подавайте апеляційну скаргу. Не почули Ваші аргументи? Звертайтеся до касаційної інстанції. І тут невдача? Звертайтеся до Європейського суду, якщо для цього є підстави, або іншу міжнародну інстанцію. Кінець-кінцем виграєте. А тиснути на суди, як на мене, — марна справа.

Ну, а що ж робити, якщо вищий орган судової влади — Верховний суд України — виявляє кричущу неповагу до правосуддя? Це вкрай тривожний сигнал, який ставить під сумнів усю вищенаве-

дену аргументацію. Це – руйнування основ, зсув ґрунту з-під ніг, сигнал, що право в цій країні не працює. Такий випадок потребує ретельного розгляду, виявлення причин і мотивів. Що ми і пропонуємо зробити читачу. Йдеться про справу Олександра Яременка.

27 січня 2001 року Яременко О.В. затримали за підозрою у вбивстві 26 січня 2001 року таксиста М., а також у інших злочинах, скоєних у 2001 році. Того ж дня Яременко О.В. під час допиту в Харківській районній прокуратурі м. Києва у присутності адвоката Олексія Хівріча зізнався в інкримінованих злочинах. 1 лютого працівник міліції Харківського РВВС міста Києва допитав Яременка О.В. щодо вбивства таксиста Х., скоєного в 1998 р., при цьому вбивство Х. було кваліфіковано за частиною 3 статті 101 (умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, внаслідок яких сталася смерть потерпілого). Ця стаття не вимагає обов'язкової присутності адвоката на допиті, як у випадку обвинувачення у вбивстві. Як пізніше вказував Яременко в своїх скаргах, працівники міліції били його, вимагаючи підписати відмову від адвоката і визнання у скоєнні вбивства Х.

2 лютого 2001 року Яременко О.В. розповів своєму адвокату О. Хіврічу про події 1 лютого 2001 року, і той порадив йому відмовитись від своїх зізнань, заявити про невинуватість та оскаржити застосування насильства. Того ж дня адвокат заявив клопотання про проведення медичного обстеження Яременка О.В. Це клопотання було передано до слідчого прокуратури, але обстеження так і не було проведене.

За документами справи, того ж дня, 2 лютого 2001 року, Яременко О.В. підписав відмову від адвоката О. Хівріча, стверджуючи, що останній перешкоджав йому зізнатися у вбивстві Х. Але згодом Яременко О.В. неодноразово стверджував, що насправді відмова була підписана пізніше під тиском слідчого прокуратури Г. та працівників міліції. Наступними днями адвокат О. Хівріч марно намагався зустрітись із своїм підзахисним.

9 лютого Хіврічу повідомили, що він відсторонений від справи на підставі статей 61 та 130 КПК. Тим часом був призначений новий адвокат, в його присутності висунули звинувачення уже у вбивстві Х. за статтею 93 КК, і Яременко зізнався, що скоїв вбивство Х. разом з С. влітку 1998 р.

Випускаючи подробиці боротьби адвоката Олексія Хівріча, Яременка та його дружини за повернення адвоката до справи та роз-

слідкування скарги на незаконне насильство, вкажемо, що 24 квітня Хіврічу дозволили повернутися до справи в якості захисника, а 21, 23 та 24 червня перевірку заяви Яременка про побиття проводив усе той самий слідчий прокуратури Г. Він опитав трьох працівників міліції, які були названі Яременком. Усі троє заперечували, що вони застосовували до Яременка О.В. будь-який примус або інші незаконні дії.

20 листопада 2001 року апеляційний суд міста Києва визнав Яременка О.В. винним у вбивстві М. і Х. та засудив його до довічного позбавлення волі. Суд не прийняв до уваги заяви Яременка та С. щодо недобровільності їх зізнань відносно вчинення ними злочину у 1998 році, пославшись на те, що ці «заяви перевірялись органами прокуратури» і «за результатами перевірки ... не було добуто будь-яких даних, що підтверджували б факти порушення закону працівниками органів дізнання та слідства». 18 квітня 2002 року Верховний суд України залишив без змін вирок апеляційного суду. У відповідь на доводи Яременка щодо порушення його права на захист Верховний Суд зазначив, що він не встановив доказів порушення права на захист або інших суттєвих порушень кримінально-процесуального закону, які можуть слугувати підставою для скасування вироку апеляційного суду.

Яременко звернувся до Європейського суду з прав людини із заявою про катування і порушення справедливості судового процесу. 12 вересня рішення Європейського суду набуло чинності. Суд визнав, що немає достатніх доказів поганого поведіння, оскільки ефективного незалежного розслідування заяви Яременка і його адвоката проведено не було. Суд вбачає в цьому порушення обов'язків держави і встановлює, що тут була порушена стаття 3 Європейської конвенції. Суд також визнав порушення статті 6 п. 1 в тому, що було порушено право заявника «зберігати мовчання» і що він був примушений свідчити проти себе. Суд відзначив, що Яременка за злочин 1998 року ґрунтувалося головним чином на його зізнанні, отриманому слідчим за відсутності адвоката, і від якого Яременко відмовився наступного дня й відмовлявся пізніше, починаючи з березня 2001 року. На думку Суду, іншими доказами це зізнання не було підтверджене, а відсутність жодних невідповідностей або непослідовності детальних свідчень, даних Яременко та іншим обвинуваченим, С., про обставини вбивства 1998 року навело Суд на думку, що

їхні свідчення були добре узгоджені та отримані проти волі обвинувачених. Суд також відзначив, що два інших адвокати, які «захищали» Яременка, лише формально виконували обов'язки, що не могло компенсувати відсторонення адвоката Хівріча. Суд особливо обурило трюк із підміною статті обвинувачення, яка дозволила провести допит за відсутності адвоката і отримати зізнання в скоєнні злочину, а потім усуненням адвоката від справи. Суд визнав це грубим порушенням права на захист (стаття 6 п. 3(с)).

Рішення Європейського суду має бути виконане, а для цього необхідно заново переглянути справу Яременка, оскільки Європейський суд визнав докази вини Яременка незаконними. Адже за всіма канонами права визнання хоча б частини доказів незаконними розвалює вирок і вимагає перегляду усєї справи заново. Тому в кінці 2008 року адвокатом Аркадієм Бущенком було подане клопотання до Верховного Суду України про перегляд судових рішень у справі Яременка у порядку виключного провадження.

Природно було чекати, що Верховний Суд скасує вирок апеляційного суду 2001 року та ухвалу Верховного Суду 2002 року і буде клопотати про перегляд цих судових рішень у новому судовому процесі. Проте трапилося неочікуване. Судова палата з кримінальних справ та Військова судова палата Верховного суду України на спільному засіданні просто виключила з вироку явку з повинною та інші докази, отримані 1 лютого 2001 року під час допиту Яременка як підозрюваного, і залишили вирок чинним! Вони визнали достатніми саме ті докази, що якраз викликали сумніви Європейського суду й привели його до думки про їхню фальсифікацію.

Таким чином, рішення Європейського суду у справі Яременка не було виконане, і тепер слід чекати гострої реакції Комітету Міністрів Ради Європи з цього приводу. Більше того, Верховний суд України дав підстави для нової скарги до Європейського суду на порушення права на справедливий суд: він вийшов за межі своєї компетенції і оцінив факти, на що не мав права в даному судовому процесі. Але найголовніше, на мій погляд, те, що судді Верховного суду, які брали участь у цьому процесі, проявили вражаючу неповагу до правосуддя: вони фактично повністю проігнорували рішення Європейського суду у справі Яременка, не зрозумівши, в чому воно полягає. Вони навіть заперечили висновок Європейського суду про те, що розслідування заяв про катування не було проведене належним чином.

Вважати, що рішення ухвалювалося палатами усвідомлено – фактично означає запідозрити суддів, які брали участь в процесі, в підступності й цинізмі, у презирстві до Європейського суду з прав людини, в повній байдужості до власної репутації та репутації держави. Я спеціально надсилав запит, щоби дізнатися, хто з членів палат як голосував, коли ухвалювалося рішення, проте отримав відповідь, що кримінально-процесуальним законом не передбачено поіменно голосування суддів Верховного суду України щодо прийняття ухвал спільного засідання.

Мабуть, судді Верховного суду не розуміють, в яке принизливе й залежне становище вони поставили і себе, і державу. Тепер вона зазнає жорсткого пресингу інститутів Ради Європи, міжнародних і національних правозахисних організацій і все одне, кінець-кінцем, буде змушена змінити свою позицію.

Спільне рішення палат Верховного суду має ще один важливий аспект: воно фактично дає індульгенцію правоохоронним органам на збереження практики отримання явки с повинною незаконними насильницькими методами і порушення права на захист: жодне покарання за це не очікується, навіть якщо такі дії визнані Європейським судом як порушення прав людини. Це означає, що довгоочікуване реформування кримінальної юстиції, як мінімум, поставлено під сумнів. Але-ж Верховний суд мав блискучу можливість дати прямо протилежний сигнал, спираючись на рішення Європейського суду у справі Яременка!

Бушенко Аркадий Петрович
Адвокат
(свидетельство № 597)

Buschenko Arkadij Petrovich
Lawyer
(Certificate No. 597)

а/я 10397, Харьков, 61002, Украина
тел./факс +38 (057) 700 67 72
тел. моб. +38(050) 406 24 07

P.O.Box 10397, Kharkiv, 61002, Ukraine
tel. +38 (057) 75 75 166,
tel. mob. +38 (050) 406 24 07

РАДА ЄВРОПИ
КОМІТЕТ МІНІСТРІВ
Управління виконання рішень
Європейського Суду з прав людини

Avenue de l'Europe,
F – 67075 Strasbourg,
Cedex, France

Уважаемые господа!

12 июня 2008 года Европейский суд по правам человека принял решение по заявлению Александра Владимировича Яременко, поданному против Украины (№ 32092/02).

12 сентября 2008 года решение стало окончательным.

29 декабря 2008 года г-н Яременко подал свое ходатайство о пересмотре судебных решений в порядке исключительного производства в Верховный Суд Украины.

31 июля 2009 года Верховный Суд Украины принял решение по этому ходатайству.

Г-н Яременко полагает, что решение Европейского суда по правам человека не было исполнено национальными властями Украины в значении статьи 46 Конвенции.

В своем решении Европейский суд по правам человека отметил, что «осуждение заявителя за преступление 1998 года основывалось

главным образом на его признании» (§ 86), которое не было подтверждено другими материалами» (§ 79).

Суд решил, что компетентные органы власти Украины не провели «адекватного расследования заявлений заявителя о том, что эти показания были получены незаконным путем» (§ 80), т. е. что он был подвергнут пыткам с целью добиться от него признания.

Вместо этого это признание, подученное при невыясненных обстоятельствах, было использование в доказательство его виновности.

Суд также установил, что показания были получены с нарушением права хранить молчание и права на защиту.

В решении Суд подчеркнул, что показания г-на Яременко от 1 марта 2001 года (§ 9) были получены, когда заявитель допрашивался в отсутствие своего адвоката, не мог воспользоваться преимуществом обязательного представительства и оказался в ситуации, в которой, как он утверждал, его вынудили отказаться от своего права на адвоката и свидетельствовать против себя» (§ 88).

Однако Суд не ограничился в своих заключениях только этими показаниями, но подразумевал также более поздние показания, когда указал, кроме всего прочего, что «тот факт, что каждый из двух других защитников видел его лишь один раз и только во время допроса, и что до допроса никто из них с заявителем не виделся, вероятнее всего свидетельствует о символическом характере их помощи» (§ 90).

Другой важный момент, отмеченный Судом, была «степень согласованности между показаниями заявителя и обвиняемого в его деле», которые «дают основание для подозрения, что их пояснения были тщательно скоординированы» (§ 79).

В результате пересмотра в связи с исключительными обстоятельствами Верховный Суд Украины отказался отменить решения, постановленные в результате разбирательств, которые «вызывают серьезные сомнения в их справедливости в целом» (§ 90).

Вместо этого Верховный Суд Украины ограничился исключением ссылок на показания от 29 января и 2 февраля 2001 года в оспоренных судебных решениях, но оставил приговор в силе. Во-первых, Верховный Суд Украины оспорил вывод Европейского суда в отношении значения спорных доказательств для «справедливости разбирательств в их целостности» и указал, что «исключение этих доказа-

тельств из судебных решений не влияет на правильность вывода суда о том, что вина А. Яременко доказана в отношении убийства...».

Далее, Верховный Суд Украины исключил только показания 29 января и 2 февраля 2001 года, однако основал свое решение на признаниях г-на Яременко, данных им в присутствии адвокатов, которые, по мнению Европейского суда, демонстрировали «символический характер их помощи».

Верховный Суд также сослался на показания со-обвиняемого г-на Яременко, которые, как отметил Европейский суд, «дают основание для подозрения», что они «тщательно скоординированы».

И, наконец, Верховный Суд Украины постановил, что вывод Европейского суда в отношении неадекватности расследования жалобы г-на Яременко о применении к нему пыток «не соответствует материалам дела».

Г-н Яременко полагает, что постановление Верховного Суда Украины в его деле доказывает откровенное неуважение к решению Европейского суда и обязательству Украины в соответствии со статьей 46 Европейской конвенции о правах человека признавать обязательную силу решения Европейского суда. Это постановление нельзя считать исполнением решения Европейского суда от 12 июня 2009 года.

Г-н Яременко просит Комитет Министров Совета Европы объявить, что Украина не исполнила своих обязательства по статье 46 § 2 Конвенции в данном деле.

Он также просит Комитет Министров Совета Европы предложить Правительству Украины исполнить решение Суда, в частности, обеспечить г-ну Яременко новое судебное разбирательство с целью исправить нарушения принципов справедливого разбирательства, установленных Европейским судом в решении от 12 июня 2008 года.

С уважением,

Аркадий Бушенко, адвокат

ЗМІСТ

Верховний Суд: іще не вся, почну з кінця.....	3
Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Яременко проти України»	8
Клопотання про перегляд справи в порядку виключного провадження	19
Определение Верховного Суда Украины от 31 июля 2009 года по делу Яременко А.В., принятое в порядке исключительного производства.....	33
Верховний Суд України. Ухвала	35
Верховний Суд заохочує тортури?	43
Верховний Суд України: неповага до правосуддя?!.....	47
Лист до Комітету Міністрів Ради Європи.....	52

Наукове видання

**СПРАВА
ОЛЕКСАНДРА ЯРЕМЕНКА**

ISBN 966-8919-84-8

Відповідальний за випуск *Євген Захаров*
Редактор *Євген Захаров*
Комп'ютерна верстка *Олег Мірошніченко*

Підписано до друку 30.11.2009
Формат 60 x 84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Тип Таймс
Друк офсетний. Умов. друк. арк. 3,14 Умов. фарб.-від. 3,4
Умов.- вид. арк. 3,47. Наклад 500 прим.

Видавництво «Права людини»
61112, Харків, вул. Р. Ейдемана, 10, кв. 37
Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України
серія ДК № 3065 від 19.12.2007 р.

Надруковано на обладнанні Харківської правозахисної групи
61002, Харків, вул. Іванова, 27, кв. 4
<http://khpg.org>
<http://library.khpg.org>
<http://hrlawyers.khpg.org>